

LA FESOMIA GEOGRÀFICA DE LA VALL D'ALINYÀ

JOAN TORT*

* Departament de Geografia Física i Anàlisi Geogràfica Regional. Facultat de Geografia i Història. Universitat de Barcelona. Baldri Reixac, s/n, E-08028 Barcelona.

TORT, J. (2004). «La fesomia geogràfica de la vall d'Alinyà». In: GERMAIN, J. [ed.]. *Els sistemes naturals de la vall d'Alinyà*. Barcelona: Institució Catalana d'Història Natural (Treballs de la Institució Catalana d'Història Natural; 14), p. 555-608. ISBN: 84-7283-724-6

Resum

La vall d'Alinyà (62,5 km² i 147 habitants l'any 2001), situada al cor del Prepirineu occidental català, a la conca mitjana del Segre i als contraforts ponentins del massís de Port del Comte, és un bon exemple d'àmbit geogràfic individualitzat (en el sentit, alhora, físic i humà de l'expressió) dins el conjunt de la serralada pirinenca. La seva ubicació particular, allunyada de l'eix hidrogràfic principal, i una topografia especialment complexa la converteixen en paradigma dels «petits territoris» o «unitats de paisatge» que caracteritzen, físicament, una gran part del vessant meridional dels Pirineus. A la vegada, la importància que hi té el poblament antic —i, sobretot, el medieval— i diverses circumstàncies de tipus històric (com ara la pervivència de determinades formes d'explotació comunal de la muntanya) li donen un perfil ben singular des del punt de vista humà.

Aquest treball pretén ser una introducció general als aspectes geogràfics i històrics fonamentals de l'àmbit esmentat. S'hi analitzen qüestions relatives al context territorial, al poblament i a la seva configuració històrica, i a les bases de l'economia tradicional. D'altra banda, hem dut a terme, com a suport de la recerca, una anàlisi detallada de la toponímia de la vall (reflectida parcialment en un mapa a escala 1:25.000). Finalment, i juntament amb les conclusions, hem fet una diagnosi esquemàtica dels problemes actuals de la zona i de les seves possibilitats amb vista al futur.

PARAULES CLAU: Prepirineus, agricultura de muntanya, béns comuns, explotació forestal, poblament medieval, art romànic, autosubsistència, despoblament, marginalitat socioeconòmica.

Resumen

Situado en el corazón del Prepirineo occidental catalán, en la cuenca mediana del río Segre y en las estribaciones occidentales del macizo de Port del Comte, el valle de Alinyà (62,5 km² y 147 habitantes en el censo de 2001) constituye un magnífico ejemplo de ámbito geográfico individualizado (en el sentido, a la vez, físico y humano de la expresión) respecto al conjunto de la Cordillera Pirenaica. Su ubicación particular, alejada del eje fluvial principal, y una topografía especialmente compleja lo convierten en paradigma de los «pequeños territorios» o «unidades de paisaje» que caracterizan, físicamente, una gran parte de la vertiente meridional de los Pirineos. A su vez, la importancia del poblamiento antiguo y, sobre todo, medieval, y diversas circunstancias de orden histórico (como la pervivencia de ciertas formas de explotación comunal del monte) le otorgan un perfil singular desde el punto de vista humano.

Este estudio pretende ser una introducción general a los aspectos geográficos e históricos fundamentales del ámbito considerado. Se analizan cuestiones relativas al contexto territorial, al poblamiento y a su configuración histórica, y a las bases económicas tradicionales. Asimismo, hemos puesto una atención particular en el análisis detallado de los nombres de lugar del valle (recogidos parcialmente en un mapa a escala 1:25.000). Finalmente, acompañamos las conclusiones del estudio con un diagnóstico de los problemas actuales de la zona y de sus posibilidades de cara al futuro.

PALABRAS CLAVE: Prepirineo, agricultura de montaña, bienes comunales, explotación forestal, poblamiento medieval, arte románico, autosubsistencia, despoblación, marginalidad socioeconómica.

Abstract

Lying at the heart of the Western Catalan Pre-Pyrenees, in the basin of the river Segre and between the western spurs of the Port del Comte massif, the Alinyà valley (62.5 km², with a population of 147 in the 2001 census) is an excellent example of a geographical environment of marked individuality (in terms of both its physical and human geography) within the Pyrenees mountain range. Its location, somewhat removed from the main fluvial axis, and its particularly complex local topography have meant that the valley has become a model of the so-called «small territories» or «landscape units» that physically characterise much of the southern slopes of the Pyrenees. Similarly, the importance of its ancient settlement and, above all, that of the Mediaeval period, and various historical circumstances (such as the survival of certain forms of communal farming on the mountain slopes) have given the valley its distinctive human geography, which today bears a clear witness to its past.

This study serves as a general introduction to the geography and history of the valley and analyses questions arising from its location, its historical settlement patterns and its traditional economic base. In addition, a detailed examination of the place names in the valley is undertaken. Finally, the conclusions to the study include a diagnosis of the current problems faced by the valley and its outlook for the future.

KEYWORDS: Pre-Pyrenees, farming in upland areas, common land, forestry, mediaeval pattern, Romanesque art, subsistence, depopulation, socio-economic marginality.

El ritme estacional de la vida i l'emigració periòdica són els eixos tradicionals de la vida humana a la muntanya. Si aquests trets són visibles encara als Pirineus és a causa de les dificultats de comunicació. El muntanyam pirinenc, de fet, és una barrera difícil de superar. D'altra banda, la disposició dels cursos fluvials —transversal al relleu— dificulta la comunicació entre valls properes, de tal manera que els habitants, en el seu aïllament, romanen aferrats als antics costums i a les activitats tradicionals. Envoltats de muntanyes altes per tot arreu, l'únic lligam entre ells s'estableix a través de la vall —l'entitat geogràfica primera—, al llarg de la qual recorren els camins.

LLUÍS SOLÉ I SABARIS, *Los Pirineos: El medio y el hombre*, 1951

La majoria dels grans problemes que preocupen avui dia la humanitat no poden ser resolts sense integrar coneixements procedents de les ciències naturals, de les ciències socials i de les humanitats. Només el flux a través de les fronteres ens donarà una visió clara del món, tal com és realment i no tal com es veu des de l'òptica de les ideologies o dels dogmes religiosos [...].

EDWARD O. WILSON, *Consilience: The Unity of Knowledge*, 1998

1. INTRODUCCIÓ

El treball que presentem és la síntesi d'una recerca duta a terme els anys 2001 i 2002 sobre els aspectes geogràfics i històrics més significatius de la vall d'Alinyà, situada al terme municipal de Figols i Alinyà, a la comarca de l'Alt Urgell.

Malgrat la impressió que el text pugui donar en un primer moment, no s'ha tractat d'una recerca concebuda i desenvolupada de manera autònoma i deslligada de qualsevol altra inquietud de recerca. Ben al contrari: des d'un primer moment, l'estudi ha estat plantejat com una introducció general a la vall d'Alinyà, des de la perspectiva del territori. Una introducció que ha pres com a punt d'arrencada, i com a referència permanent, l'estudi dels sistemes naturals de la vall realitzat de manera coetània a aquest treball. Per aquest motiu, hem procurat que la recerca no es limités a un recull de dades més o menys previsibles. Més enllà d'aquest plantejament, la nostra intenció ha estat oferir una «visió panoràmica», degudament argumentada, de l'àmbit estudiat, que fes una atenció particular a les realitats del moment present, però que no deixés de banda els fets històrics ni es desentengués del futur proper. Sobre aquesta base hem estructurat el treball en cinc epígrafs, que explicitem a continuació.

Al llarg del primer punt fem un enquadrament geogràfic de la vall d'Alinyà en el marc de la serralada pirinenca, i fem notar les similituds i les dissemblances bàsiques que presenta en relació amb altres àmbits de dimensions i de característiques properes. A continuació, en el segon punt, passem a analitzar d'una manera detallada els aspectes relatius a l'empremta humana a la vall i ens centrem, especialment, en el poblament i en els aprofitaments econòmics. El tercer punt té, al seu torn, un enfocament més pròpiament històric; hi analitzem els aspectes relatius a l'organització i la gestió del territori a través del temps, i ens proposem delimitar, en la mesura possible, fins a quin punt hi ha unes especificitats pròpies de la vall en allò que pertoca a aquestes qüestions. El quart punt consisteix en una visió de síntesi del territori analitzat fonamentada en l'estudi dels noms de lloc (que hem recollit expressament per a la nostra recerca i que s'apropen al nombre de cinc-cents); en certa manera, el contingut d'aquest quart punt complementa i desenvolupa els aspectes tractats al llarg del segon i del tercer. Finalment, el cinquè i últim punt és un apartat de conclusions; no hem volgut que fos una simple recapitulació dels temes tractats, sinó que hem procurat donar-li un enfocament prospectiu i amb possibilitats, en el pla de les idees, de ser tingut en compte a l'hora de planificar possibles intervencions en el territori de referència.

Hem d'assenyalar, d'altra banda, que el recull de dades i d'informació per a la realització d'aquest treball ens ha permès plantejar-nos la confecció de dos apèndixs, o «peces complementàries», que presentem de manera independent al text principal, però que conformen, amb ell, un mateix conjunt. En primer lloc, un mapa general de la vall d'Alinyà, a escala 1:25.000, format a partir de cartografia a escala 1:5.000 de la Fundació Territori i Paisatge, en el qual hem reflectit una part de la toponímia aplegada al llarg de la recerca. En segon lloc, un apèndix toponímic, és a dir, el recull sistematitzat dels 454 topònims que constitueixen, als efectes del nostre estudi, el corpus de noms de lloc de la vall d'Alinyà.

Ens resta tan sols assenyalar que, a causa del caràcter sintètic que ha tingut la recerca, hem limitat voluntàriament l'abast de les fonts de consulta i de documentació. Ens consta, de fet, que hi ha unes possibilitats d'estudi àmplies sobre la vall d'Alinyà,

tant pel que fa a fonts escrites¹ com a fonts orals.² Tanmateix, als nostres efectes les hem emprat d'una manera molt puntual i adaptada a les necessitats d'aquest treball; ens han estat útils, en aquest sentit, alguns fons de l'Arxiu Històric Comarcal de Solsona i de l'Ajuntament de Fígols i Alinyà. Hem de dir, de tota manera, que les observacions personals sobre el terreny i la conversa amb gent coneixedora del país (en definitiva, l'exploració de les fonts orals) han tingut una gran importància des del punt de vista del mètode. Finalment, la bibliografia disponible, tot i que molt limitada, ens ha permès ampliar les nostres perspectives de recerca i disposar d'una certa base a l'hora d'argumentar determinades qüestions.³ De tot plegat, com és lògic, hem procurat donar-ne compte en el moment i en el lloc adequats.

2. EL CONTEXT TERRITORIAL: UNA VALL INSERIDA DE PLE DINS ELS PREPIRINEUS OCCIDENTALS CATALANS

S'identifica generalment com a vall d'Alinyà el territori de l'antic municipi d'Alinyà, a la comarca de l'Alt Urgell, que va ser agregat al terme de Fígols l'any 1972 i que a partir d'aleshores constitueix el municipi de Fígols i Alinyà. La vall d'Alinyà, entesa d'aquesta manera, té una superfície de 62,5 km² i ocupa, aproximadament, la meitat oriental del municipi actual.

Des del punt de vista físic, la vall d'Alinyà es correspon en bona part amb la capçalera del riu de Perles o d'Alinyà,⁴ afluent del Segre pel marge esquerre i un dels nombrosos cursos fluvials tributaris d'aquest riu en el seu sector mitjà o prepirinenc. Estructuralment,

1. Pel que fa a les fonts escrites, tenim constància que hi ha fons documentals d'interès, sobre la vall d'Alinyà, a l'Arxiu Històric Comarcal i a l'Arxiu Diocesà de Solsona. Esmentarem, pel que fa al primer, el Capbreu de Perles i Alinyà de 1763; pel que pertoca al segon, el Capbreu de la Llena, Pampe, Montpol, Perles i Odèn de 1774. Així mateix, un dels estudis consultats (INIESTA *et al.*, 1991) esmenta l'existència, a l'Arxiu Diocesà de la Seu d'Urgell, d'àmplia documentació sobre l'explotació i el transport fluvial de la fusta a l'alta vall del Segre (activitat que va tenir una gran implantació a la zona durant els segles XVIII i XIX, i que es va extingir al primer terç del segle XX). De tota manera, és probable que el fons de major interès sigui la documentació del ducat de Cardona, al qual pertangué la vall d'Alinyà fins a la fi de l'Antic Règim (abolit, d'una manera formal, l'any 1837). Aquesta documentació forma part dels arxius de la casa ducal de Medinaceli (en la qual es va integrar el ducat de Cardona a partir de 1690), radicats a Sevilla. Respecte d'això, hem sabut que, a iniciativa de la Generalitat, hi ha una còpia de tota la documentació dels arxius de Medinaceli relativa a Catalunya dipositada al monestir de Poblet, a l'espera de la seva ordenació i catalogació. Aquesta situació d'«interinitat administrativa» ha fet que, per part nostra, descartéssim la recerca en aquests fons.

2. Les fonts orals ens han estat especialment útils, entre altres aspectes, per a la determinació i l'estudi dels noms de lloc de la vall. A l'apartat d'agraïments i a l'apèndix toponímic especifiquem les persones que ens han donat informació i els àmbits geogràfics als quals han fet referència.

3. L'any 1992 vam abordar per primera vegada l'estudi específic d'aquesta zona, en un treball de caràcter divulgador sobre el territori comprès entre el Segre i la Ribera Salada, i que, en bona part, comprèn la vall d'Alinyà. Vegeu J. TORT & V. ROCA (1992).

4. Hem de fer notar que el riu es coneix indistintament amb aquests dos noms, segons la proximitat d'un nucli de població o de l'altre. També se'ls esmenta, a vegades, amb l'apel·latiu *ribera*: *ribera de Perles* o *d'Alinyà*. D'altra banda, hem de fer notar que quan parlem de «capçalera» d'aquest riu fem referència a les seves tres branques principals (riu de la Peça, riu de l'Alzina i l'Aiguaneix), unificades d'Alinyà en avall, com també a la conca superior del riu de Canelles, que s'ajunta amb el riu de Perles a l'oest del nucli de Canelles, ja dins l'àmbit de l'antic terme de Fígols.

FIGURA 1. Visió general de la vall d'Alinyà, amb el massís de Port del Comte al fons.

la vall es desenvolupa íntegrament dins els contraforts ponentins de Port del Comte (figura 1), un dels massissos més ben individualitzats dins el sector occidental dels Prepirineus catalans (Solé, 1958). De fet, el seu caràcter abrupte i trencat i la importància dels desnivells en el pla intern —que va dels 625 m en el punt més baix, als 2.382 m en el més elevat—,⁵ malgrat l'extensió relativament petita de la demarcació, són trets que podem considerar típicament definatoris del muntanyam prepirinenc.

Més enllà d'aquests trets introductoris, l'anàlisi detallada del territori posa ben aviat de manifest la complexitat topogràfica i la diversitat d'àmbits geogràfics existents a la mateixa vall. Partint d'aquesta base, l'observació del mapa adjunt al treball, a escala 1:25.000, ens permet distingir-hi tres àrees dotades d'una certa homogeneïtat:

- a) El sector septentrional, constituït per les conques de diversos barrancs (i principalment, el de Bertró, el de Rocagelera i el de Gol) tributaris del riu de la Vansa (afluent del Segre, paral·lel al curs del riu d'Alinyà). Es tracta dels dominis de l'antic veïnat de Forn, avui despoblat, que per la seva particular ubicació pot considerar-se marginal respecte als principals nuclis de població de la vall. De fet, la mateixa orografia ha contribuït a individualitzar amb claredat aquest sector i, especialment, dues circumstàncies concretes: d'una banda, el profund encaixament que presenta aquí la vall del riu de la Vansa, que ha fet pràcticament impossible el seu ús com a via de pas; i de l'altra, l'alterositat de la roca de Galliner (1.635 m en el punt culminant) que pel sud delimita el sector i el «separa» clarament de la resta de la vall d'Alinyà.⁶
- b) El sector central, constituït bàsicament per la canal del riu de Perles o d'Alinyà. Parlem, en definitiva, de la franja intermèdia de la vall, que va del coll d'Ares (NE) fins al límit de la demarcació, a l'oest de Perles, i que descriu una corba força ober-

5. Els referits 625 m corresponen, aproximadament, a la llera del riu de Perles a mig trajecte entre aquesta població i la de Canelles. Al seu torn, la cota superior (2.382 m) correspon al Pedró dels Quatre Batlles, punt culminant del massís de Port del Comte.

6. Cal tenir present, amb tot, la importància històrica del trajecte coll de la Nou-coll de Maçana-coll Durau, pel cantó oriental de la roca de Galliner, que ha significat la possibilitat d'una comunicació força còmoda entre el centre de la vall d'Alinyà i la vall del Segre.

ta de NE a W. Aquest sector central és, a la pràctica, l'àmbit més obert de la vall des del punt de vista topogràfic; també és, en general, el més baix en termes altitudinals i el de més possibilitats des de la perspectiva de la utilització agrícola dels sòls. No és estrany, doncs, que s'hi apleguin els nuclis de població de la vall (amb l'excepció, ja esmentada, de Forn). De tota manera és important distingir, dins el sector central, la part corresponent a la capçalera del riu de Canelles, que és una mena de «falca» encaixada entre la roca de Galliner i la roca de Perles, escassament poblada (bordes de Nidola, Cal Penya); així mateix, pel que fa a la canal fluvial estricta, és important diferenciar el sector de Perles del d'Alinyà, separats pel congost de Perles⁷ i que, fins a l'obertura de la carretera i dels túnels (a la dècada de 1940), van viure d'una manera força independent; finalment, al sud, l'àrea de Colldeboix presenta una individualitat específica en la mesura que, tot i que s'aparta del curs estricte del riu, manté els trets generals d'orientació, obertura i amplitud que caracteritzen el sector central de la vall.

- c) El sector sud-oriental, format pels contraforts occidentals de Port del Comte, que, des de la carena principal, es ramifiquen en tres branques: en direcció al cap de la Guàrdia i el coll d'Ares (nord), en direcció al tossal d'Ordiet i la roca de la Pena (centre), i cap a la roca d'Odèn i la tossa de Cambrils, constituint la divisòria amb la ribera Salada (sud). Aquest sector presenta les altituds més importants de la demarcació: Pedró dels Quatre Batlles (2.382 m),⁸ Gespeguera (2.331 m), les Collades (2.131 m), tossal d'Ordiet (1.921 m), cap de la Guàrdia (1.870 m). És l'àmbit de la vall que té una fesomia més clarament d'alta muntanya i que concentra les principals masses forestals. L'altitud i l'allunyament respecte a l'eix hidrogràfic principal l'han fet poc atractiu al poblament, que s'ha circumscrit a corrals i habitatges de caràcter temporal, sobretot als vessants nord-orientals de la tossa de Cambrils.⁹

Des de la perspectiva de l'organització administrativa del territori, la vall d'Alinyà consta reconeguda com una unitat, amb l'ajuntament al nucli d'Alinyà, a mitjan segle XIX. Amb tot i això, les dades disponibles ens permeten inferir que el municipi es va constituir a la fi de l'Antic Règim (primeres dècades del segle XIX) a base dels territoris històrics de Perles i d'Alinyà, que havien tingut la consideració de termes autònoms (amb castell), dins els dominis senyoriais del ducat de Cardona, a través de la batllia de Solsona.¹⁰ Una dada explícita sobre la unificació dels dos llocs en un sol municipi és la que dona el diccionari Madoz, que qualifica Alinyà de «lugar con ayuntamiento», i Perles

7. També conegut com a *congost d'Alinyà*, o simplement com a *Congost*.

8. Cal dir, en relació amb aquest indret, que els mapes sovint presenten una certa confusió. El nostre criteri és que la carena culminant del massís de Port del Comte es coneix amb el nom de la *tossa Pelada* (en aquest mateix sentit, C. A. TORRAS, 1922, p. 2), i que el Pedró dels Quatre Batlles fa referència al punt de la carena on hi ha una fita (o pedró) que marca la convergència de quatre termes municipals: Odèn, Fígols i Alinyà, la Vansa i Fòrnols, i la Pedra i la Coma.

9. Es tracta de la zona coneguda, localment, amb el nom de *muntanya d'Alinyà*.

10. Segons Emili Giralt, la dissolució del règim senyorial es pot considerar com un fet irreversible l'any 1837 (GIRALT, 1978, p. 40). Fins aleshores, els termes de Perles i d'Alinyà havien estat un domini senyorial, inicialment de la casa ducal de Cardona, i, posteriorment, amb motiu de successius maridatges i herències, dels ducs de Medinaceli. Tot i el canvi de jurisdicció (el pas del règim senyorial al règim municipal), és significatiu assenyalar que la propietat de les terres d'aquests dos termes (llevat de la rodalia dels nuclis de població) continuà, indivisa, en mans dels ducs de Medinaceli fins ben entrat el segle XX. Posteriorment, els canvis de titularitat no han afectat la unitat de l'antiga propietat. D'aquesta manera s'explica que la finca coneguda amb el nom de *Boscós de Perles i d'Alinyà*, d'una extensió propera a les 5.000 ha, sigui una de les propietats particulars més grans del país i que es pugui considerar com un producte residual, d'un gran valor testimonial, del règim senyorial a Catalunya.

de «lugar agregado al ayuntamiento de Aliñá», però dotat de terme propi.¹¹

L'antic terme d'Alinyà comprèn una població, segons el cens de l'any 2001, de 147 habitants. Aquesta població es reparteix entre tres entitats oficials: Alinyà (31 habitants el nucli i 58 el disseminat, el qual agrupa els veïnats de Llobera i les Sorts); l'Alzina d'Alinyà (25 habitants el nucli i 11 el disseminat, en el qual hi ha el veïnat de la Vall del Mig), i Perles (9 habitants el nucli i 13 el disseminat). A banda dels nuclis i els veïnats esmentats, el terme comprèn els despoblats de Colldeboix (que va constituir una entitat pròpia fins al cens de 1888), de la Vall Baixa (entitat fins al 1940) i de Forn¹² (que va mantenir la categoria d'entitat fins al 1981).

Com a cloenda d'aquesta introducció, podem assenyalar que les característiques generals de la vall d'Alinyà es corresponen amb un «perfil territorial» que, si més no en aquest sector de la serralada pirinenca, podem considerar com a bastant habitual. És a dir, que bàsicament ens trobem davant d'un àmbit geogràfic d'extensió reduïda (la conca de capçalera d'un riu secundari), d'una topografia força complexa i fragmentada en el pla intern i amb tendència a l'aïllament respecte a l'exterior, amb un poblament molt feble i relativament dispers, i amb una delimitació que no s'ajusta del tot a allò que podríem anomenar una *vall natural*, a causa del particular procés de configuració històrica de la demarcació. Podem dir que, en el context concret de l'Alt Urgell i, en general, de l'alta vall del Segre, la vall d'Alinyà constitueix un cas explícit de ribera o vall secundària, paral·lela a altres valls similars i perpendicular a l'eix fluvial principal, configurat a la manera d'una «espina de peix». En definitiva, una de les cèl·lules, ben individualitzades, que ha contribuït a dibuixar l'Alt Urgell com un enfilall de congostos i riberes unificats pel Segre, segons la definició d'un dels seus estudiosos (R. de la Torre, 1964).

3. L'EMPREMTA HUMANA. EL POBLAMENT I LES FORMES DE VIDA TRADICIONALS

3.1. EVOLUCIÓ CONTEMPORÀNIA DE LA POBLACIÓ

Com hem tingut ocasió d'avançar a l'epígraf anterior, la vall d'Alinyà té actualment una població de 147 habitants, que representa una densitat de 2,3 hab./km². Tot i les limitacions pròpies d'aquest indicador,¹³ assenyalarem que la xifra és indicativa, per si mateixa, d'una gran feblesa demogràfica o, més concretament, d'una extraordinària

11. Vegeu les entrades *Aliñá* (vol. II, p. 37, any 1847) i *Perlas de Segre* (vol. XII, p. 211, any 1849) del diccionari de Pascual Madoz. Cal dir, d'altra banda, que a l'obra de PLADEVALL (dir.) 1992, *Catalunya romànica*, vol. VI, p. 206, hi ha una referència expressa al castell d'Alinyà. Així mateix, les referències al *castell i terme de Perles* són constants al Capbreu de 1763. Tanmateix, d'aquest castell no hem pogut constatar-ne l'existència de vestigis.

12. En la documentació estadística a vegades apareix citat amb el nom de Forn i Caferna.

13. La densitat de població és un indicador demogràfic d'un valor molt relatiu quan els habitants es distribueixen sobre el territori d'una manera poc homogènia, com és el nostre cas. D'altra banda, les diferències de grandària entre uns termes municipals i uns altres, a vegades molt marcades, contribueixen a desdibuixar el valor comparatiu d'aquest indicador.

desproporció entre població i territori.¹⁴ Tot i així, convé no perdre de vista que la densitat de la vall d'Alinyà no difereix gens de la d'un nombre significatiu de termes municipals del Principat, situats tant als Prepirineus com als Pirineus axials. Segons dades de 1996, el municipi de Cava, a la mateixa comarca, tenia 1,5 hab./km², i Odèn, limítrof amb la vall d'Alinyà, 2,5 hab./km². Al seu torn, Barruera (Alta Ribagorça) en tenia 2,9; Lladorre (Pallars Sobirà), 1,4, i Gisclareny (Berguedà), 0,8. En conjunt, doncs, podem dir que l'àmbit que ens ocupa presenta un perfil de poblament de densitat molt baixa, comú a una gran part de la serralada pirinenca: si més no, habitual en els sectors més perifèrics i allunyats de les valls principals, de les capçaleres comarcals i dels grans eixos de comunicació.

Establerts els termes de la feblesa demogràfica actual de la vall, convé fer un repàs a l'evolució registrada al llarg del darrer segle i mig.¹⁵ I en aquest punt és pertinent subratllar que la població actual, els 147 habitants esmentats, representen la xifra més baixa del període considerat. En concret, el primer cens modern (que és el de 1857) registra un total de 730 habitants, una xifra que arriba als 861 al cens de 1888 i que constitueix, previsiblement, el valor més elevat de totes les èpoques. De fet, el cens següent (1900, 577 habitants) registra una davallada important, propera als 300 habitants, que significa la primera inflexió significativa en l'evolució demogràfica moderna d'aquestes terres. Tanmateix, com revelen els censos següents, es tracta d'una davallada circumstancial: el 1910 la vall d'Alinyà registra 630 habitants; el 1920, 687; el 1930, 693; el 1940, 672, i el 1950, 576. Val la pena remarcar, doncs, que en línies generals la població es manté força estable al llarg de la primera meitat del segle xx. Ara bé, a partir d'aquest últim recompte censal, el descens esdevé gairebé vertiginós: 436 habitants el 1960; 324 el 1970; 202 el 1981, i 166 el 1991. Amb independència que aquestes xifres pugin reflectir determinades especificitats pròpies de la demarcació, el que és indubtable és que l'evolució demogràfica dels darrers cent cinquanta anys, a Alinyà, és la concreció local d'allò que és un fenomen general a tota l'alta muntanya catalana: el despoblament, la minva intensa i progressiva de població en favor d'altres zones del territori. Una minva que és especialment remarcable entre 1960 i 1990, i que només en els últims deu anys sembla que ha alentit el seu ritme (a Alinyà, es passa de 166 habitants el 1991 a 147 el 2001).

El despoblament contemporani de la vall d'Alinyà, rotund i inapel·lable, és l'expressió, en el pla demogràfic, de les dificultats d'adaptació del model de vida tradicional de les àrees rurals de muntanya a les condicions socioeconòmiques actualment imperants amb caràcter general. No es descobreix res de nou, en aquest sentit, quan es recalca que a les valls més abruptes i perifèriques dels Pirineus (que, en conjunt, representen almenys les dues terceres parts del territori pirinenc) el fenomen ha registrat la màxima intensitat. Tanmateix, en situar el cas de la vall d'Alinyà en el context de l'Alt Urgell sí que observem una particularitat digna d'esment. I és que, a diferència del que ha succeït en altres àmbits comarcals de l'angle nord-occidental del país, a l'Alt Urgell el despoblament de la muntanya a l'època moderna ha quedat matisat —si més no, en certa manera— pel

14. Com a mostra d'aquesta desproporció només s'ha de dir que si el conjunt de Catalunya tingués la densitat de població de la vall d'Alinyà, la població del Principat seria tan sols de 73.600 habitants.

15. Hem limitat la nostra anàlisi a l'anomenada *època censal*, que comença a mitjan segle xix. Amb anterioritat, les dades demogràfiques disponibles són força desiguals, tant pel que fa als intervals com a la fiabilitat de les xifres. No obstant això, anotarem algunes dades. El fogatge de 1553 dona, per als termes de Perles i Alinyà, un total de 19 focs (xifra que representa uns 85 habitants). El cens de 1718 registra, per al mateix àmbit, 71 habitants. Al seu torn, el cens de 1787 recull la xifra de 129 habitants (expressiva de l'increment demogràfic del segle xviii).

paper cohesiu que han exercit els principals nuclis riberencs. Singularment, la Seu d'Urgell, i en menor grau, però significatiu a escala local, Oliana i Organyà. Sigui perquè l'estructura física particular de la comarca ha afavorit el dinamisme de la vall principal, sigui per la rellevància econòmica que han adquirit, a les darreres quatre dècades, aquests tres nuclis, el cas és que l'Alt Urgell, considerat globalment, no ha sofert la davallada que ha caracteritzat altres comarques muntanyenques, d'altra banda força properes.¹⁶ Dit d'una manera resumida: s'ha produït una forta despoblació a les valls laterals, relativament compensada per una certa concentració de la població als nuclis principals de la ribera del Segre (Campillo *et al.*, 1992).

Subratllarem, finalment, que tot i que la particular evolució demogràfica de la comarca en els darrers quaranta anys té un cert component conjuntural (creixement de la Seu correlatiu al creixement que experimenta Andorra; industrialització d'Oliana als anys seixanta i setanta) l'esquema de població actual continua reflectint, d'alguna manera, aquella conjuntura. Concretament, en el cas de la vall d'Alinyà hem pogut constatar que una xifra de censats difícil de precisar, però que situem al voltant d'una tercera part, no resideix de manera fixa a la vall, sinó només de manera temporal, i que alterna aquesta residència amb una altra (situada generalment a Oliana, Organyà, la Seu o Andorra).¹⁷ Es tracta, en definitiva, d'una modalitat de doble residència força habitual, modernament, a les comarques de muntanya. I encara més en un territori com l'Alt Urgell, per les raons que hem tingut ocasió d'assenyalar.

3.2. ELS REFLEXOS DEL POBLAMENT TRADICIONAL

El testimoni més antic del poblament de la vall d'Alinyà és, almenys per ara, un sepulcre megalític: el dolmen de coll Durau (figura 2), conegut popularment amb el nom de *la Caixa dels Moros*. Es troba situat al nord de la vall, a tocar de coll Durau; un indret que es pot considerar rellevant des del punt de vista de les comunicacions pretèrites, ja que era travessat pel camí que anava de coll d'Ares i del centre de la vall cap a la zona de Fígols i d'Organyà (en definitiva, el Segre).

Tot i els múltiples interrogants plantejats al voltant de la cultura o la civilització megalítica,¹⁸ unes quantes coses sí que es poden afirmar, pel que fa a la vall d'Alinyà, en relació amb l'existència d'aquest vestigi. Per exemple, que la vall constituïa un lloc habitat —o, com a mínim, transitat— en aquells moments de la prehistòria compresos entre el final del Neolític i les primeres edats dels metalls (aproximadament, entre el 2000 i el 1500 aC).¹⁹ És significatiu notar, d'altra banda, que el dolmen està situat en un context geogràfic especialment ric des del punt de vista del megalitisme. No es tracta tan sols de la comarca de l'Alt Urgell: tota la vall alta i mitjana del Segre, afluents inclosos, des de la

16. Entre 1960 i 1991, l'Alt Urgell passa de 20.443 a 19.010 habitants. En el mateix període de temps, el Pallars Sobirà passa de 10.240 a 5.418 habitants, el Pallars Jussà de 19.103 a 12.860 habitants i l'Alta Ribagorça de 6.574 a 3.514 habitants.

17. Hem fet l'estimació a partir de les converses que hem mantingut amb persones dels diversos nuclis de la vall d'Alinyà sobre aquesta qüestió. Hem de dir també que, a banda de les quatre localitzacions esmentades (que són les principals), un cert nombre d'habitants té relació amb poblacions més allunyades, com ara Solsona, Manresa, Terrassa i Barcelona.

18. Vegeu, per exemple, com a introducció general a la problemàtica de la civilització megalítica, RAURET (1978).

19. VILLARÓ & CAMPILLO (1990), prenent altres estudis com a fonament, donen com a acceptable aquesta datació per al domini pirinenc en general.

FIGURA 2. Dolmen de coll Durau.

Cerdanya fins al Montsec, constitueix un dels grans focus de localització d'aquest tipus de jaciment prehistòric dins el marc del Principat. Des d'aquesta perspectiva, el dolmen de Coll Durau significa la confirmació de la vall d'Alinyà com una de les «peces integrants» del *continuum* territorial que representava la civilització megalítica dins el Pirineu nord-occidental català.

Un primer cop d'ull als assentaments humans existents avui dia a la vall d'Alinyà (figura 3), i als vestigis d'assentaments antics, ens porta a fer una constatació bàsica: l'organització general del poblament respon a uns trets molt propers a allò que podem considerar que va ser el poblament de l'alta edat mitjana; és a dir, el que corresponia aproximadament al període que va del segle IX al XII (que coincideix amb l'època de plenitud del comtat d'Urgell, dins el qual s'insereix la vall d'Alinyà). Fonamentem la nostra apreciació en l'observació dels nuclis actuals, les seves característiques i la seva distribució territorial, i, particularment, en la correlació entre aquests nuclis i una sèrie de vestigis documentats en el període esmentat, i d'una especial transcendència pràctica. Sobretot, els cinc edificis de caràcter religiós i les restes del castell que pertanyen a aquesta època (Pladevall, 1992).²⁰ De tota manera cal dir que, des d'aquesta perspectiva, la vall d'Alinyà no es diferencia específicament d'altres territoris veïns, dins el domini pirinenc, que han mantingut fins avui un perfil de poblament força similar a causa del grau escàs de transformació que s'hi ha registrat a l'època contemporània.

En qualsevol cas, per valorar el paper històric de la vall d'Alinyà i la significació del seu esquema de poblament convé no perdre de vista dos factors geogràfics que po-

20. Parlem de les tres esglésies de la vall que havien tingut la categoria de parròquia (Sant Esteve d'Alinyà, Sant Bernabé de l'Alzina i Sant Romà de Perles), les capelles de Sant Ponç i Santa Pelaia i del castell d'Alinyà (actualment reduït a uns vestigis mínims). Aquests sis edificis, amb independència dels problemes que planteja la seva datació concreta, i deixant de banda les possibles modificacions posteriors, es poden considerar clarament representatius del període romànic o altmedieval. El seu nombre pot semblar prou alt per a una demarcació no gaire gran com ara la vall d'Alinyà, però es correspon, en línies generals, amb la densitat habitual que presenten els vestigis romànics als antics comtats pirinencs i, en general, a tota la Catalunya Vella.

FIGURA 3. Veïnat de Perles. A l'esquerra, el cogulló de Turp; a la dreta, la roca de Perles.

den haver estat fonamentals: la relativa proximitat de la nostra demarcació al curs del Segre (via de comunicació clau d'aquesta part del país, en el sentit nord-sud, ja a l'antiguitat) i la possibilitat que, com a vall secundària o lateral (i situada prop de dos congostos importants d'aquell riu, com són el de Trespunts i el Grau d'Oliana), exercís un paper significatiu en les comunicacions transversals (o sigui, en el sentit est-oest). Algunes interpretacions històriques (particularment Vilar, 1964) han fet èmfasi en aquests dos factors i els han considerat fonamentals a l'hora de valorar, en una perspectiva cronològica, el paper exercit pels Prepirineus en relació amb el conjunt català. Vegem-ho, concretament, en aquestes dues reflexions:²¹

Al sud de les comunitats pastorals dels Pirineus axials es dibuixen, a la part mitjana dels rius pirinencs, trossos de valls en forma de conques, com la d'Organyà o la d'Oliana [...], d'origen i de trets geogràfics variables, però d'un mateix tipus de paper humà: al cor d'una muntanya salvatge i difícil, la vida cristal·litza al voltant d'una horta estreta i ben abrigada, que esdevé, segons les circumstàncies, lloc de refugi, cèl·lula de conservació, nucli d'irradiació, etapa de reconquesta.

D'una a l'altra d'aquestes cèl·lules, les comunicacions en el sentit nord-sud eren allora particularment importants, a causa del caràcter complementari entre economies d'alta i mitjana muntanya, i particularment incòmodes, a causa de la importància de les línies de relleu orientades d'est a oest. A cada pas d'aquestes línies, els rius han de franquejar un congost sovint més ardu que els alts colls i les crestes.

Partint, doncs, de la caracterització geogràfica general que hem fet de la vall d'Alinyà, i tenint en compte també els arguments de Pierre Vilar per a tot el domini prepirinenc, pensem que és versemblant presentar la nostra demarcació com un exemple del model de poblament que aquest historiador anomena en «cèl·lules pirinenques». Aquest model, en síntesi, respon a l'esquema següent:

21. VILAR (1964), *Catalunya dins l'Espanya moderna*, p. 246.

- a) Es tracta, en un cert sentit, de mons tancats capaços —si més no en determinats intervals de temps— d'autoabastar-se.
- b) En els períodes estables, aquests petits centres de la vida local no es troben desconectats de l'exterior. Convé recordar, sobre aquesta qüestió, que la xarxa antiga de comunicacions a muntanya era més rica del que avui podem pensar i que, tot i la importància de les vies fluvials, «els camins de bast i els camins ramaders eren sovint careners».²²
- c) L'existència d'aquestes cèl·lules, escampades per tot el muntanyam pirinenc (i encara més en el prepirinenc, a causa de la major complexitat i la major extensió d'aquest àmbit), no ha estat obstacle perquè els assentaments de població principals s'hagin situat al fons de les valls, prop dels rius, i que els cursos fluvials de major rellevància hagin constituït, històricament, uns eixos naturals de comunicació. Per Vilar, la via Segre-Tet, que qualifica de «cicatriu» estructural dels Pirineus, és una de les que exemplifica més bé aquesta funció secular d'interrelació que han exercit els rius.²³

I, encara, un darrer apunt. Hem estat parlant de l'esquema bàsic del poblament tradicional: un esquema que té les arrels remotes en la prehistòria, que s'articula durant l'època medieval i que es manté sense grans canvis fins a l'època moderna. En aquest sentit, és il·lustratiu esmentar algunes dates i alguns fets. Per exemple, que l'angle nord-occidental de Catalunya (dins el qual situem el conjunt de l'Alt Urgell) no va tenir una xarxa viària equiparable (en densitat i en diversitat) a la de la resta de Catalunya fins ben entrat el segle xx. La carretera principal, paral·lela al curs del Segre, va arribar el 1895 a Organyà, i el 1910 a la Seu d'Urgell.²⁴ Al seu torn, la carretera de Coll de Nargó a coll de Jou —que travessa la vall d'Alinyà— es va construir durant els anys quaranta (o sigui, fa una seixantena d'anys).²⁵ Aquestes condicions d'«endarreriment crònic» en la integració amb la xarxa viària general posen en evidència, per si mateixes, el grau d'aïllament a què han estat sotmeses moltes de les «cèl·lules pirinenques» fins a dates ben recents.

3.3. ELS RECURSOS ECONÒMICS

La feblesa demogràfica actual de la vall i la minva de població estable que ha patit en els darrers cinquanta anys són factors que expliquen, per si mateixos, la limitació de la base econòmica (figura 4). En aquest aspecte, la situació d'aquí no s'aparta gens, tampoc, del que és habitual i comú en nombroses àrees del Prepirineu occidental català (si més no, de les que queden més apartades de les zones més poblades i de les vies de comunicació principals). Esquemàticament, podem caracteritzar la vall com un territori on el ventall de recursos econòmics està poc diversificat i es manté dins d'una atonia prou generalitzada. L'activitat agrícola i ramadera hi continua sent preponderant, malgrat la reducció progressiva del nombre d'explotacions i l'abandó d'una part significativa de la terra cultivada (perceptible a simple vista a tota la vall i, sobretot, a les zones més

22. VILAR (1964), *Catalunya dins l'Espanya moderna*, p. 252.

23. VILAR (1964), *Catalunya dins l'Espanya moderna*, p. 252.

24. Per a una consideració àmplia de l'evolució de la xarxa viària catalana a l'època moderna, vegeu FONT (1999).

25. Informació recollida oralment a la mateixa vall d'Alinyà.

FIGURA 4. Cal Graell, al sector central de la vall d'Alinyà. Al fons, les cingleres dels Castellars.

abruptes). Tot i així, i com ha estat comú a les zones muntanyenques de la comarca, una part de la terra que s'havia dedicat als conreus tradicionals (cereals, patates, llegums) ha estat substituïda pels farratges, bàsicament destinats al bestiar boví. Als darrers decennis, la minva de l'activitat en el sector s'ha vist contrarestada, d'alguna manera, amb l'increment de la dedicació a temps parcial (a vegades, limitada als caps de setmana). Aquest canvi de comportament s'ha vist afavorit per la creació de llocs de treball en la indústria i en els serveis en un radi d'acció més o menys proper (Oliana, Organyà, la Seu, Andorra). Així mateix, com en altres territoris de muntanya on l'envelliment de la població ha estat un fet irreversible, els ingressos en concepte de pensió han anat prenent protagonisme dins el conjunt de la renda familiar. D'altra banda, convé destacar que, en aquest mateix període, l'obertura de la vall cap a altres sectors de l'economia i el desenvolupament de noves iniciatives han estat mínims. Ara mateix s'hi comptabilitzen tan sols dues cases que fan d'hostal, tot i que als darrers anys hi ha hagut un increment significatiu de la demanda en el sector, si més no a escala comarcal. Apuntarem, també, que a semblança d'altres valls secundàries del Prepirineu occidental (però potser amb un cert retard respecte a les valls veïnes), durant els darrers quinze anys hi ha hagut una tasca de rehabilitació d'edificis particulars, com a segones residències, prou significativa, moltes vegades a càrrec dels antics residents o dels seus descendents.

En qualsevol cas, des de la perspectiva de la comparació amb altres èpoques, es pot dir de la vall d'Alinyà allò que sovint es pot afirmar de moltes comunitats muntanyenques: que l'esquema econòmic tradicional era força tancat i de base autosuficient, però també força diversificat quant a les produccions. N'és una mostra la relació de produccions a què es fa referència al Capbreu de 1763, subjectes a l'obligació de pagar el delme. Per al cas de l'anomenat Mas Guillem, al terme de Perles, es parla concretament de «blat, ordi, civada i espelta [...], mill i llegums [...], verema, olives i cànem [...] i dels anyells, cabrits i llana [...] i dels porcells [...] i un pollastre per delme».²⁶

26. Arxiu Històric Comarcal de Solsona. Capbreu del terme de Perles i d'Alinyà, 1763. Referència 508. Assentament relatiu a Josep Simon, teixidor de lli i pagès del terme del castell de Perles.

Des d'una perspectiva més general (comprendiva del conjunt del terme d'Alinyà) és il·lustrativa la descripció dels recursos econòmics de la zona que es fa al diccionari Madoz, a mitjan segle XIX (Madoz, 1847, vol. II, p. 37):

El terreno es muy áspero y quebrado, pero fértil y productivo, calculándose su rendimiento en un 5 por 1 en la parte destinada a cultivo: pueblanle dilatados y espesos bosques de pinos, robles y otros árboles silvestres, que proporcionan abundancia de maderas para construcción, y leña para combustible; también hay muchos y sabrosos pastos con los cuales se sostiene toda clase de ganado. Produce centeno, cebada, patatas, legumbres y verduras; cría ganado vacuno, mular, caballar, de cerda, lanar y cabrío; y abundante caza en la espesura de sus bosques y montañas.

Setanta anys més tard, l'esquema econòmic de la vall es manté invariable, a tenor de les consideracions que fa Ceferi Rocafort a l'article «Alinyà» de la *Geografía general de Catalunya* (1919, p. 493):

Lo terror és bastant accidentat i produeix cereals, llegums, verdures, llenya i fusta de construcció, per més que han sofert molt les bosquíries, i té excel·lents pastures per al bestiar de tota mena que hi campa.

Del patró de conreus tradicional de la vall, la patata havia estat el de més anomenada (més enllà de l'àmbit estrictament local) i, en determinades conjuntures econòmiques, la producció més rendible. Encara avui dia, la varietat autòctona, anomenada del *bufet*, és particularment apreciada en el mercat. La importància local d'aquest producte, de fet, té a veure amb la idoneïtat altitudinal i climàtica d'aquest sector dels Prepirineus i amb la naturalesa del terreny (sobretot, els terrenys recents de col·luvió, amb una barreja de pedruscall calcari i llims i argiles de descalcificació, relativament freqüents en els vessants occidentals de Port del Comte). Una circumstància de la producció local de patata ha estat, tradicionalment, l'emmagatzematge *in situ*, a la vora dels mateixos camps de conreu, en els anomenats *clots de les trumfes*. Es tractava, a la pràctica, d'una manera de conservar el producte en unes bones condicions ambientals, a l'espera de la conjuntura més adequada del mercat per a la seva comercialització. Hi fa referència Pau Vila en una obra dels anys trenta, i ho assenyala com una singularitat d'aquesta part de la vall del Segre (Vila, 1934).

Deixant de banda els aprofitaments forestals, als quals dediquem l'epígraf següent, completarem aquest apartat fent menció d'una explotació minera que ha existit a la vall durant una bona part del segle XX. Es tracta d'una mina de lignit situada a l'indret de Colldeboix i que funcionà, inicialment, amb el sistema de galeria, i els darrers anys com a explotació a cel obert. Segons els testimonis orals recollits, la mina va començar l'activitat durant les primeres dècades del segle (abans de la Guerra Civil, en tot cas) i va tancar pels volts de 1985. Sembla que va tenir un abast essencialment local i que, en els moments àlgids, arribà a ocupar una vintena de treballadors. Es tracta, en qualsevol cas, d'un tipus d'explotació que només es pot entendre en el context de l'economia muntanyenca tradicional i en relació amb un medi rural que no ha conegut encara les migracions que l'han buidat d'una manera dràstica.²⁷

27. Un cas comparable, no pas gaire lluny de Colldeboix, és el de l'explotació salinera de Cambrils (terme d'Oden). Vegeu l'estudi que hi vam dedicar uns anys enrere (Roca *et al.*, 1989).

Finalment, com a aprofitament econòmic de caràcter estacional, però amb una transcendència que pot ser remarcable en el pla de la renda familiar, cal fer esment de la recollida de tòfones, rovellons i moixernons. Es tracta d'uns aprofitaments bastant comuns dins d'aquesta franja de la muntanya prepirinenca; en el cas d'Alinyà, però, la seva importància deriva de l'existència d'extensions significatives d'alzinar, de pineda i de prats subalpins.

3.4. NOTA SOBRE L'APROFITAMENT TRADICIONAL DEL BOSC

Tot i que no hi ha cap estudi en profunditat sobre aquesta qüestió, hi ha motius per creure que l'aprofitament del bosc ha estat un recurs molt rellevant dins l'esquema econòmic tradicional de la vall d'Alinyà. A més de l'existència d'una superfície arbrada prou remarcable dins el conjunt del terme, hi ha diversos indicis que testimonien un aprofitament pretèrit del bosc força intens. D'altra banda, un estudi bastant recent sobre el transport fluvial de fusta a través del Segre dona unes informacions prou significatives, en el sentit esmentat, en relació amb el nostre àmbit d'estudi.²⁸

A l'epígraf anterior hem tingut ocasió de referir-nos a dues obres, el diccionari Madoz i la *Geografía general* de Carreras Candi, que al·ludeixen a la riquesa forestal de la vall i al deteriorament general sofert pel bosc. Remuntant-nos, ara, al final del segle XVIII, remarcarem les consideracions que es fan sobre els boscos de Perles i d'Alinyà en un memoràndum sobre l'activitat econòmica del Principat (Junta de Comerç de Barcelona, 1780, p. 357). S'hi diu, concretament:

En los lugares de Aliñar y Perlas hay bastantes maderas para la construcción de navíos y para el servicio de la Real Artillería, pero se sacan las mejores para los empresarios de la Real Hacienda, por las carreteras que conducen hasta el río Segre.

Ésta ha sido una de las causas que ha procedido la destrucción de sus maderas y resinas, a que se agrega también las que se consumen en las fábricas de carbonos, siendo en la situación presente en que se hallan muy dificultoso el restituirlos a su antiguo estado, porque las lluvias se han llevado la tierra y han quedado las peñas limpias. [sic]

No menys significatiu és el que escriu, a la mateixa època, un viatger de la Il·lustració com ara Francisco de Zamora (1973, p. 154). Amb motiu del viatge a la Vall d'Aran i Andorra, el setembre i l'octubre de 1788, va fer el trajecte d'Oliana a Coll de Nargó i Organyà, seguint el riu, i es va referir amb molt detall a l'activitat forestal i al transport dels troncs a través del Segre. Sobre Organyà i la seva rodalia, concretament, escriu unes notes que hem volgut transcriure íntegrament perquè pensem que afecten de ple la nostra àrea d'estudi:

El principal comercio de este pueblo [Organyà] es el tráfico y acarreo de madera por el río Segre, así para la Marina como para particulares.

Hace pocos años que se cortaba en las inmediaciones del pueblo, y en el día dista ya cinco horas por camino derecho, y las montañas inmediatas

28. Al·ludim, d'una manera particular, a INIESTA *et al.*, 1991. El treball, de fet, se centra en els rais i els raiers del Segre, que van perdurar fins a la dècada de 1930 i que van tenir a Organyà i, sobretot, a Coll de Nargó, dos punts de referència fonamentals. A l'obra esmentada, el lector interessat trobarà una àmplia bibliografia sobre el tema.

están ya peladas; y a lo que se ve, sin esperanza de remedio. Yo hablé sobre esto con algunos del pueblo, todos lo conocen y nadie lo remedia.

Los que trafican en esto se dividen en dos ramos: el uno es el corte por cuenta del Rey, y el otro de compañía de particulares que hacen este comercio. El Rey tiene aquí un encargado que cuida del corte y elaboración de maderas y su conducción, a su tiempo, por el río Segre, a cuyo embarcadero se traen por caminos que el Rey ha abierto por parajes que parecen intransitables, en galeras que, si conforme han de bajar hubieran de subir, no habría animales que las tirasen.

La compañía de particulares hace sus cortes, y en cada palo hacen unos agujeros en la punta, en la cual se agarra una cadena y de este modo los traen arrastrando al embarcadero.

Quins testimonis han quedat, sobre el terreny, d'una activitat que dos-cents anys enrere va portar a fer les consideracions que hem transcrit? No gaires, però, en qualsevol cas, significatius. I localitzats, pel que fa a la vall d'Alinyà, en un mateix àmbit geogràfic: la part nord del terme, als aiguavessos del riu de la Vansa o d'algun dels seus afluents.²⁹ Cal esmentar, d'entrada, les roderes o trilles del paratge de Clarià (figura 5), al nord-oest de la roca de Galliner. Es tracta d'unes incisions profundes a la roca, que per l'aspecte semblen produïdes pel pas continuat de carros; tot i la manca de documentació sobre l'indret, la tradició oral vincula aquestes *trilles* a la intensa explotació forestal que tingué lloc a la zona, en temps pretèrits.³⁰ En segon lloc, cal mencionar l'existència, no gaire lluny de Clarià (i ja dins l'antic terme de Figols), d'una antiga inscripció a la roca, coneguda al país amb el nom d'*el Rètol*. Aquesta inscripció, molt deteriorada i pràcticament il·legible, que porta la data de 1768, sembla que commemora els treballs d'extracció de fusta per a la marina duta a terme durant aquella època.³¹ Finalment, i sense moure'ns de la zona, podem fer esment d'alguns topònims que, si més no en aparença, al·ludeixen a aquesta particular explotació forestal. El cas més evident és el de l'anomenat *tossal de la Descàrrega*, de 1.860 m, situat al vessant esquerre del riu de la Vansa i al SW de l'indret del Rètol, prop de la partió entre els termes de Figols i d'Alinyà.³² La tradició oral interpreta el nom en el sentit que, als vessants d'aquest tossal, en direcció al riu de la Vansa, es descarregaven els troncs i, una vegada en aquest riu, es feien baixar «barranquejant» fins al curs del Segre.³³ Un altre nom d'Alinyà que pensem que pot tenir relació amb l'explotació pretèrita del bosc és el de la roca del Pistolet, situada al paratge de Jordanera.³⁴

29. En línies generals, aquest àmbit coincideix amb els dominis de l'antic veïnat de Forn.

30. Se'n fa esment explícit en una obra recent (PLADEVALL (dir.), 1992, vol. VI), que assenyala que corresponen a l'antic camí de bast que anava de Port del Comte a Escales. Per part nostra, tenim serioses reserves que es tractés d'un camí de bast antic, atès el caràcter abrupte d'aquest lloc i la proximitat d'altres indrets de pas molt més factibles.

31. A INIESTA *et al.*, 1991, p. 20, es fa esment de la inscripció i s'assenyala que els boscos d'Alinyà també van experimentar una explotació intensíssima en aquestes dates, que es reflecteix encara en la tradició oral. Es contenen històries de dos picadors llegendaris, el Cabal Nou i el Sagal Coix, que en set anys i amb set matxos van tallar boscos sencers del terme d'Alinyà, a final del segle XVIII, per a l'armada. D'altra banda, a la mateixa obra se cita correspondència d'aquella època, dipositada a l'Arxiu Diocesà d'Urgell, que dona notícia dels conflictes sorgits entre la població i les brigades de treballadors a causa de l'arrossegament indiscriminat de la fusta (INIESTA *et al.*, 1991, p. 18-20).

32. És conegut també com a *roca de Peguera*, i figura amb aquest nom al *Mapa topogràfic 1:5.000 de l'ICC* (full 253-6-6). En sentit estricte, la part culminant del tossal queda íntegrament dins l'antic terme de Figols.

33. Informació proporcionada pel senyor Joan Comella, de Cal Cortassa de Forn.

34. En el vocabulari del país, el *pistolet* és una mena de barrina (vegeu l'entrada *pistolet* al *Diccionari català-valencià-balear*, d'Alcover-Moll). Aventurem, per la nostra part, que aquest elric tal vegada s'utilitzava en temps pretèrits per a l'arrossegament dels troncs.

FIGURA 5. Un detall de les roderes o 'trilles' de Clarià, probable testimoni de l'antiga explotació forestal.

Clourem aquest apartat assenyalant que alguns autors (Iniesta *et al.*, 1991) apunten la possibilitat que la concentració de rais i de raiers a Coll de Nargó (considerada històricament com la capital raiera del Segre) sigui un reflex de la intensitat que l'explotació forestal va assolir en determinats moments a la rodalia d'aquesta població, i sobretot als boscos de Perles i d'Alinyà.³⁵ Possiblement l'estudi aprofundit d'aquesta activitat, en el futur, permetrà aclarir molts dels interrogants plantejats.

4. L'ORGANITZACIÓ DEL TERRITORI

4.1. CONSIDERACIONS GENERALS

Ens proposem, en aquest apartat, fer unes consideracions específiques sobre l'organització territorial de la vall d'Alinyà (figura 7). Tot i que, a l'epígraf primer, hem tingut ocasió de referir-nos als antecedents històrics bàsics de la demarcació —la seva existència com a domini senyorial, el pas a municipi independent i, finalment, l'agregació al terme de Fígols—, hi ha alguns aspectes de la realitat actual d'aquest territori que només es poden entendre si es tenen degudament en compte aquests antecedents. Parlem, essencialment,

35. A l'obra referida s'assenyala que, possiblement, la imbricació entre l'explotació forestal i el transport fluvial dels tronc va donar lloc a una especialització a Coll de Nargó en l'ofici de raier, i a Alinyà en l'ofici de picador: «Això explicaria el fet que Alinyà fos el poble per excel·lència dels picadors [...]. Dels anys immediatament anteriors a la fi del sistema dels rais [dècada de 1930], encara hi ha el record de picadors extraordinaris procedents d'aquella vall: el Remellat de Perles, l'Arsènio de Ca la Rosalia, el Pau del Meca, el Pauqueta, l'Esparrica, el Miquel de Cal Pons...» (INIESTA *et al.*, 1991, p. 23). Afegirem que és habitual, en aquesta part de la vall del Segre, referir-se als *picadors* com a encarregats de tallar i donar forma als tronc, i als *tiradors* com a encarregats de fer baixar la fusta al riu.

de la presència dins el terme d'una propietat particular de caràcter unitari, denominada *Bosc de Perles i Alinyà*, d'una extensió excepcionalment gran (prop de 5.000 ha) i amb una delimitació força curiosa (pràcticament coincideix amb el terme, amb l'excepció dels nuclis de població i el seu entorn, que formen uns enclavaments exclosos de la finca);³⁶ i parlem també de l'existència d'uns drets immemorials a favor del comú de veïns de la vall, sobre la referida propietat particular, que perduren avui dia malgrat el desdoblament i l'abandó del darrer mig segle.³⁷

Cal dir, en qualsevol cas, que les particularitats esmentades poden semblar ben poc rellevants si ens atenim a la seva virtualitat actual. En el fons, estem parlant d'un territori profundament desestructurat en el pla socioeconòmic i humà en general —com succeeix, de fet, amb una gran part del domini prepirinenc, que té ben poc a veure amb el que havia estat una centúria i mitja enrere. Tampoc el bosc, com a recurs econòmic local, no té la significació que havia tingut fins fa alguns decennis. Tanmateix, la perduració del sistema d'organització territorial que hem esmentat converteix la vall d'Alinyà en testimoni d'una situació que, en altres èpoques, havia estat molt més general. I la fa mereixedora d'una atenció detallada.

4.2. LA VALL D'ALINYÀ: DE DOMINI SENYORIAL A TERME MUNICIPAL

Abordar l'existència de la vall d'Alinyà com a propietat o domini senyorial vol dir, d'entrada, situar-se a l'època immediatament anterior a 1837, any en què va ser definitivament abolit el règim senyorial i que convencionalment serveix com a referència, a Espanya, per delimitar l'Antic Règim d'allò que s'ha anomenat l'Estat liberal o burgès. Estem, a la pràctica, parlant d'una època en què l'organització politicoadministrativa del territori era ben diferent de l'actual. El paràgraf que transcrivim a continuació creiem que és prou il·lustratiu:³⁸

A la primeria del segle XIX, el mapa politicoadministratiu de Catalunya era un mapa encara eminentment *feudal*. El cens del 1787 constata l'existència de set-centes quaranta-dues jurisdiccions a mans de senyors laics, tres-centes dinou pertanyents a eclesiàstics i només quatre-centes quatre dependents directament del rei. En nou dels tretze corregiments de Catalunya les jurisdiccions senyorials eren en nombre superiors a les de reialenc. Els corregiments amb major predomini senyorial —laic o eclesiàstic— eren els de Lleida, Talarn, Tortosa i Tarragona, en cap dels quals el reialenc no superava la proporció de l'11 %.

36. Sobre les particularitats de la delimitació de la finca, vegeu el mapa adjunt (figura 6) i el mapa general.

37. Una bona mostra de la problemàtica suscitada per l'existència de drets de naturalesa comunal la tenim al mateix municipi de Fígols i Alinyà, al sector corresponent a l'antic terme de Fígols (a l'indret de la vall del Lluc). En aquest cas, la falta d'acord entre les parts va impedir, a la primeria del segle XX, que es materialitzés la delimitació entre els termes de Fígols i d'Odèn. El manteniment d'aquesta situació va fer que l'esmentada línia limítrofa restés oberta (un fet força excepcional, tant en relació amb Catalunya com amb el conjunt de l'Estat) i que la qüestió no es resolgués fins a una data molt recent (gener de 1998), després d'un expedient de delimitació tramitat pel Departament de Governació de la Generalitat.

38. Vegeu GIRALT, (1978), «La propietat i l'explotació de la terra durant el segle XIX», p. 40.

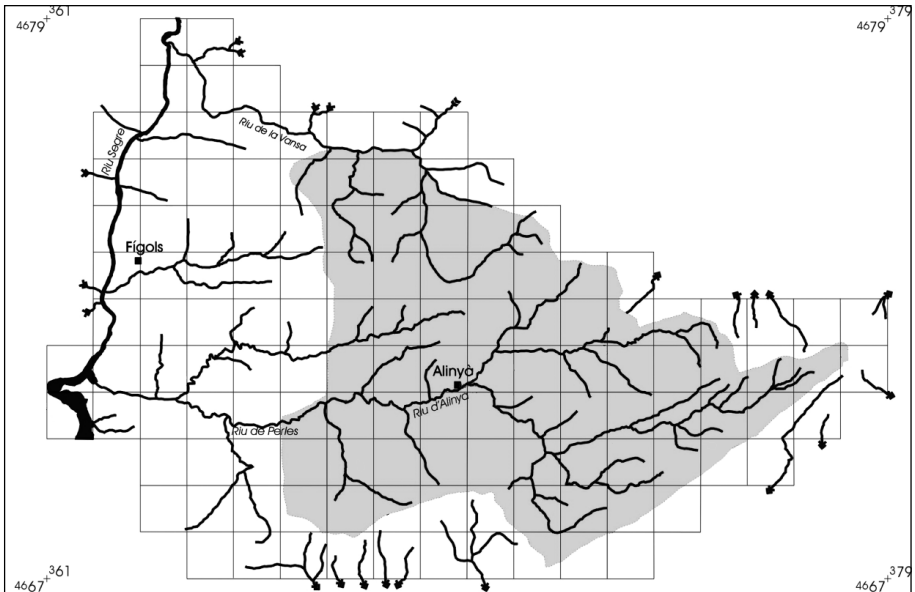

FIGURA 6. Esquema de l'àmbit d'estudi amb indicació de la superfície que abasta la finca d'Alinyà.

En el context descrit, els ducs de Medinaceli, senyors des del segle XVII del ducat de Cardona (i, per tant, dels llocs de Perles i Alinyà), constituïen tal vegada l'exemple més destacat, a Catalunya, de noblesa terratinent. A propòsit de la seva significació, el mateix autor del text anterior assenyalava el següent:³⁹

Els ducs de Medinaceli, que per successius maridatges i herències havien acumulat, entre d'altres, els títols i pertinences lligats a la casa ducal de Cardona i a la marquesal d'Aitona, eren senyors de cent vuit llocs dintre de Catalunya. Quan, l'any 1811, va ésser discutida a Cadis l'abolició dels senyorius jurisdiccional, hom va atribuir a la noblesa laica el 45 % de la superfície del Principat, als senyorius eclesiàstics el 27 %, i el restant 28 % a la jurisdicció reial. Són ben paleses, doncs, la importància del règim senyorial a Catalunya i la significació de la noblesa com a perceptora d'uns drets jurisdiccional i d'unes rendes agràries basades en el domini eminent de les terres sotmeses a la seva jurisdicció.

Com hem tingut ocasió de referir, els llocs de Perles i Alinyà pertanyeren inicialment a la casa de Cardona (que al principi fou vescomtat, i posteriorment comtat i ducat).⁴⁰ Els dominis d'aquesta senyoria foren estructurats en quatre batllies (Cardona,

39. Vegeu GIRALT, (1978), «La propietat i l'explotació de la terra durant el segle XIX», p. 40.

40. Segons la *Gran enciclopèdia catalana*, el llinatge dels Cardona és un dels més importants i antics de la noblesa catalana. Circumscrit inicialment al territori de Cardona i a les seves valls més properes, els seus dominis es van anar eixamplant amb l'annexió progressiva de noves terres. Ramon Folc, mort l'any 1086, és tingut com a primer vescomte de Cardona. A partir de 1375 fou erigit com a comtat, i el 1491, com a ducat. El 1690, per matrimoni de Caterina de Cardona amb Juan Francisco de la Cerda, primogènit del duc de Medinaceli, la senyoria s'integrà dins els dominis de la casa ducal de Medinaceli (*Gran enciclopèdia catalana*, 1986. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, vol. vi, p. 281-288).

FIGURA 7. El nucli d'Alinyà, a l'indret més obert i més ben comunicat de la vall.

Sant Llorenç de Morunys, Solsona i Torà), i Perles i Alinyà formaven part de la de Solsona. Sobre tots dos llocs, el senyor tenia plena jurisdicció civil i criminal.⁴¹

Francisco de Zamora (1973, p. 121), amb motiu del viatge de l'any 1788 al qual hem fet referència abans (vegeu l'apartat 3.4), féu una descripció detallada del ducat, que presentà en els termes següents:

El estado⁴² de Cardona se considera el mayor de este Principado, así por su título (siendo el único que tiene el Ducado) como por su vasta extensión, contando de largo, desde mediodía a tramontana, por los lugares de la Funollosa a Llinás y la Corriu, el espacio de 15 horas; y de ancho, por los lugares de Llobera, por la parte de poniente, hasta el cabo del término de Villa de Cardona, por oriente, el de 7, con la circunferencia correspondiente. Todo él está comprendido en el Obispado de Solsona (menos la villa de Suria y los lugares de Fals, Funollosa, Camps y Castelltallat, que son de de Vique) y dentro del Corregimiento de Cervera.

Su situación debe considerarse toda de terreno montuoso, especialmente la Bailía de San Lorenzo de Murunys con algunos lugares de la de Solsona, como son Cambrils, Perlas y Aliñá, constituyendo una cordillera de montes tan elevados, que puede muy bien apropiarse el nombre de Pirineos bajos, corriendo desde Cambrils, por la parte de tramontana, hacia la montaña apellidada Lo Port del Compte [...].

42. Zamora fa servir el terme *estado*, o sigui *estat*, en el sentit historicoadministratiu de la paraula, és a dir, d'acord amb la definició del *Diccionari de la llengua catalana* (Enciclopèdia Catalana, 1983, p. 675): «cadascun dels territoris sotmesos a la jurisdicció d'un sobirà o d'un senyor jurisdiccional».

41. A banda de tenir jurisdicció, corresponien al senyor una sèrie de drets de naturalesa feudal exigibles amb caràcter general sobre els súbdits. Un exemple eloqüent d'aquest estat de coses, ja en el tram final de l'Antic Règim, ens el dona el Capbreu de 1763. En un dels assentaments d'aquest Capbreu, Josep Solà i Andreu Sors, pagesos del terme del Castell d'Alinyà, «...confessen, reconeixen i capbreven en dit nom que los alous i domini directe de totes les heretats i propietats que són situades dins lo dit terme del Castell d'Alinyà son propis de dit Excm. Senyor [el senyor duc] universalment i campalment, i que a Sa Excma., com a Senyor Universal i Campal de dit domini directe, sa pagan i deuen los terços, mig terços, lluïsmes i altres drets dominicals rigorosament en tots casos d'alienacions, i transportacions lucratives, i oneroses de dites heretats, i propietats. Competint a Sa Excma. en dits casos en elles, i quiscuna d'elles firma, fadiga, empara i tot i qualsevol altre ple dret directe, alodial i dominical».

L'abolició del règim senyorial i la reorganització del règim municipal, durant la primera meitat del segle XIX, significà, a la pràctica, que els llocs de Perles i Alinyà, re-fosos en un mateix terme, passessin a integrar el nou mapa municipal de tot l'Estat que es configurà durant aquells anys. Un mapa, per cert, no gaire diferent del que té vigència actualment.⁴³ Amb tot i això, la particularitat històrica del terme d'Alinyà, en aquell moment, va ser que la reordenació territorial i jurisdiccional de l'antiga senyoria no va anar acompanyada d'un canvi d'estatus de les terres que eren propietat dels senyors. Cal tenir present que estem parlant d'un context històric (la primera meitat del segle XIX) de profunda reestructuració de la gran propietat nobiliària: al compàs de la configuració del nou mapa municipal, moltes d'aquestes propietats extenses dels nobles (generalment boscos o grans superfícies ermes o de pasturatges) eren venudes —sovint, a través del sistema de subhasta— a particulars o als nous ajuntaments. La casa de Medinaceli, titular aleshores dels boscos de Perles i Alinyà, no s'escapava de la situació general:⁴⁴

En contrast amb el que es va esdevenir durant la segona meitat del segle XVIII, en què les rendes senyorials van augmentar substancialment al compàs de l'expansió agrícola i del creixement econòmic, en iniciar-se el segle XIX la situació econòmica de la noblesa es va tornar incòmoda. Malgrat que les tabes o plecs de condicions ofertes en subhasta als arrendataris fossin sensiblement iguals a les del segle anterior o fins i tot incrementades per l'apropiació de béns comunals o per la inclusió de drets ja caiguts en desús, les rendes davallaren gairebé ininterrompudament des de la primera meitat del segle. Per exemple, els ducs de Medinaceli, que el 1800 cobraven, a Catalunya, pels arrendaments de drets senyorials la suma de 141.961 lliures, el 1819 en cobraven 109.966, i 74.952 el 1826. La davallada va ésser més accentuada encara entre aquest darrer any i el 1837. [...] Com a classe, doncs, i atenent els ingressos que li eren propis i específics, la noblesa catalana va viure durant els primers decennis del segle un procés d'empobriment que la va portar a vendre aquelles parts del seu patrimoni que eren de lliure disposició de l'actual posseïdor, a demanar l'oportuna autorització reial per a vendre'n de vinculades, i a empenyorar-se amb la creació de censals que hipotecaven i gravaven el seu patrimoni.

Sobre la base dels fets exposats i dels arguments desenvolupats, i a manca d'un estudi històric aprofundit, la nostra interpretació és que l'existència, dins el terme d'Alinyà, de la finca coneguda com a *Boscos de Perles i Alinyà*, de les característiques i de la grandària esmentades, constitueix un cas excepcional de perdurabilitat fins avui, sense alteracions ni segregacions substancials, d'una antiga propietat senyorial de gran abast.⁴⁵ Una propietat, en qualsevol cas, que ha continuat mantenint el seu caràcter uni-

43. Al cens de 1857 consta l'existència, a Catalunya, d'un total de 1.083 municipis; una xifra que l'any 1960 era de 1.059 i que, posteriorment, després de les agregacions del període 1960-1975 i d'alguns canvis posteriors, ha quedat en 946.

44. Vegeu GIRALT, (1978), «La propietat i l'explotació de la terra durant el segle XIX», p. 40-41.

45. En les converses mantingudes amb pagesos dels diversos pobles de la vall amb motiu de la realització d'aquest treball, hem recollit sovint l'opinió que la finca no ha arribat a ser una propietat municipal, o del col·lectiu de veïns a causa de circumstàncies d'ordre secundari, com ara la manca, en moments determinats, d'una voluntat unànime per part dels mateixos veïns. Sembla, d'altra banda, que l'existència dels drets d'aprofitament, a favor del comú de veïns, va interferir també a l'hora de plantejar alternatives de futur per a la propietat. Pensem, de fet, que només circumstàncies d'aquest tipus permeten entendre l'anòmala «delimitació» del terme d'Alinyà, que ja hem tingut ocasió de referir (és a dir, un terme que en realitat és una propietat particular, dins la qual hi ha diversos enclavaments que corresponen als nuclis de població i a les propietats dels veïns).

FIGURA 8. El coll d'Ares, lloc de pas d'importància pretèrita i situat en un dels punts més boscats de la vall.

tari a pesar dels canvis de titularitat que la finca ha tingut al llarg del segle xx. En aquest sentit anotarem que, després de la casa de Medinaceli, els propietaris han estat, successivament, la raó social Papelera Ibérica, SA, un comerciant de fusta de Solsona i, finalment, la Fundació Territori i Paisatge de Caixa de Catalunya.

4.3. LA PERVIVÈNCIA DELS DRETS A FAVOR DEL COMÚ DE VEÏNS

Una de les especificitats de la vall d'Alinyà, pel que pertoca als usos tradicionals del territori (figura 8), és la particular relació establerta, a través del temps, entre el comú de veïns i els boscos del terme; més concretament, amb la propietat a què hem tingut ocasió de referir-nos a l'epígraf anterior i que és identificada registralment com Boscos de Perles i Alinyà. Es tracta d'un aspecte que ben aviat crida l'atenció de l'observador, sobretot quan comprova que, tot i el despoblament contemporani del terme, es manté entre el veïnatge una consciència ben viva d'aquest particularisme i, en definitiva, de les diverses modalitats d'aprofitament que a la pràctica implicava (bàsicament fer llenya, esboïgar⁴⁶ i herbejar o pasturar). Tot i que estem, un cop més, davant una qüestió que mereixeria un estudi aprofundit, amb els elements de referència de què disposem estem en condicions de dir que ens trobem davant una manifestació específica d'uns drets d'origen immemorial⁴⁷ i de perfil col·lectiu, emparentats amb la denominada propietat comunal,

46. *Esboïgar*, 'rompre una terra erma i preparar-la per al conreu' (Andorra, Esterri, Senterada, Pont de Suert, Solsona, Cardona), DCVB, v, p. 163. Per la nostra part hem pogut constatar que, a les comarques pirinenques, quan es parla d'*esboïgar* o *fer boïcs* es fa generalment referència a una terra que era gairebé sempre de propietat comunal.

47. La menció documental més antiga que hem trobat sobre aquests drets és la del Capbreu de 1763, que parla, reiterades vegades, de *Comunals de Perles*, *Comunals d'Alinyà* i de *Comunals i Montanya d'Alinyà*. Tanmateix, pensem que un estudi en profunditat de les fonts documentals permetria localitzar atestacions molt més antigues.

que havia tingut un arrelament important en una gran part de la serralada pirinenca.⁴⁸

A la pràctica, la complexitat del tema i la impossibilitat d'abordar-lo en el marc d'un estudi de caràcter general com aquest ens han empès a presentar tan sols les línies mestres de la qüestió, de la manera més clara i simple possible. A aquests efectes, ens ha estat útil, i clarificador, poder consultar un document que té a veure directament amb la problemàtica plantejada. Es tracta del laude arbitral dictat el novembre de 1950 per resoldre un tipus de conflicte que, segons tots els indicis, s'ha suscitat amb una certa freqüència al llarg de la història d'Alinyà: la delimitació, en relació amb els boscos del terme, dels drets i deures corresponents a les dues parts implicades (és a dir, propietat i veïns). Amb vista al nostre estudi, hem extractat alguns dels fragments que hem cregut més significatius del laude. El lector podrà apreciar que hi queda establert amb una gran claredat el contingut de les diverses qüestions sotmeses a arbitratge.⁴⁹

D'una banda, hem extret un fragment de la consideració prèvia cinquena, relativa als boscos i al seu ús:

Quant als boscos estrictes de Perles i Alinyà, no hi ha el menor dubte sobre la titularitat dominical; en aquests boscos, els veïns només tenien i conserven el *usus civici* o emprius de pasturar, llenyar i fer-ne fusta *as suos usos*, i això queda demostrat pels nombrosos reconeixements o capbreuacions dels veïns d'Alinyà [...] i per les nombroses actuacions judicials, civils i criminals seguides pels representants de la Casa de Medinaceli contra els veïns, per intents de tala d'arbres [...].

La consideració prèvia sisena, al seu torn, es refereix al territori que no és forestal: d'una banda, els «enclavats», i de l'altra, la superfície restant:

Que, quant a la resta dels monts, es distingeixen els grans enclavats constituïts pels pobles i els terrenys de cultiu que els circumden de propietat particular, anomenats *fitats*, i algun enclavat o fitat aïllat [...]. El terreny restant, essent propietat abans dels Ducs i ara dels titulars registrals, estava i està gravat per un dret de servitud col·lectiva o veïnal, anomenat *emprius*, comprensiu de les tradicionals facultats de pasturar, llenyar i abrevar, però ampliat a la de *boïgar* o cultivar, com es prova mitjançant els documents antics, com ara el Capbreu de Perles [...] i conforme a certs usos i costums, com el de respectar la *boïga* aliena durant 3 anys i el no rompre determinades zones o *deveses* molt apropiades com a pastura.

Quant a la part pròpiament dispositiva del laude, hem extractat, per la seva significació, els pronunciaments corresponents a l'ús del bosc, d'una banda, i a la resta del terme, de l'altra. Fa referència a l'ús del bosc, la denominada qüestió segona:

48. De fet, en comarques determinades —sobretot, la Vall d'Aran, el Pallars Sobirà i el nord de l'Alt Urgell—, la propietat comunal d'alguns boscos ha perdurat fins avui i ha donat origen a fórmules diverses de gestió, en les quals els ajuntaments han tingut, habitualment, un paper important. Altres vegades, la importància d'aquests béns ha estat prou gran per justificar la creació de figures jurídicoadministratives d'una certa complexitat, com ara les entitats locals menors (que en la legislació catalana actual adopten el nom d'entitats municipals descentralitzades). Sobre aquesta qüestió, i com a visió de síntesi, que inclou bibliografia específica, podeu consultar J. TORT, (1993), *Les entitats municipals descentralitzades a Catalunya*.

49. El laude va ser protocol·litzat en una notaria de la Seu d'Urgell, el 30 de novembre de 1950. La còpia que hem consultat nosaltres es troba a l'arxiu de l'Ajuntament de Figols i Alinyà. Cal tenir present que el laude no és altra cosa que la resolució adoptada per un o diversos àrbitres (en aquest cas eren tres) en relació amb una qüestió litigiosa que els ha estat sotmesa a consideració per les parts. La seva força executiva és equivalent a la d'una sentència judicial.

Els drets dels veïns d'Alinyà i Perles sobre les porcions de bosc desllindades a la qüestió anterior són els tradicionals de pasturar, llenyar i fustejar per als seus propis usos, tal com els han utilitzat fins ara i que es concreten en la forma següent:

- i) Pasturar amb ramat propi, però no aliè.
- j) Llenyar per a consum en foc propi o d'altres necessitats domèstiques, sense poder ni cedir-ho ni donar-ho a altres.
- k) Tallar algun arbre fustejable per obtenir les bigues necessàries per a alguna reparació o construcció d'edifici propi i situat en el terme municipal, mai per a cedir-los o comerciar amb tercers.

I, finalment, fa referència a l'ús de la resta del terme, exclosos els enclavats, la qüestió sisena:

Corresponen als veïns respectius [...] els drets que han vingut utilitzant segons costum immemorial, i que en el successiu es concreten així:

- l) Els veïns dels pobles respectius tindran el dret de llenyar exclusivament per als seus propis usos.
- m) Tindran el dret de fer pasturar els ramats propis, no els aliens.
- n) Podran boïgar o rompre aquelles parts de terreny que els convingui o interressi; ara bé, el qui deixés sense cultivar per més de tres anys una porció roturada perdrà el seu dret, i qualsevol altre veí podrà procedir a roturar el tros amb els mateixos drets i condicions; de forma que una nova rompuda podrà ser cultivada ininterrompudament per un mateix cultivador i els successors, però no podrà ésser cedida, traspasada a títol onerós ni arrendada.
- o) Queden exclosos del dret de rompuda aquelles parts que tradicionalment s'han respectat per a pastures, i que en interès general han de quedar d'exclusiu aprofitament comunal.

5. LA VALL D'ALINYÀ DES DEL PUNT DE VISTA DE LA TOPONÍMIA

5.1. ELS NOMS DE LLOC: CARACTERÍSTIQUES I DISTRIBUCIÓ

Els 494 noms recollits amb motiu de la nostra recerca ofereixen, en conjunt, una visió força representativa dels trets geogràfics de la vall d'Alinyà i de l'ús que l'ésser humà ha fet d'aquest territori al llarg de la història.⁵⁰

El primer tret a subratllar, en relació amb aquest conjunt de noms, és que en la seva major part corresponen a la «zona nuclear» de la vall: és a dir, al sector on hi ha els nuclis de població habitats i que, als efectes de l'estudi toponímic, hem anomenat regió central d'Alinyà. Un total de 289 topònims (prop del 60 % de la xifra global) corresponen a aquest sector; la resta es distribueixen entre la regió de Perles (87 noms), la de Forn (60) i la de Colldeboix (58). De fet, la desigualtat en la distribució no ha d'extra-

50. Els aspectes metodològics relatius a la recollida i la sistematització dels noms han estat detallats a la «Nota preliminar» de l'apèndix toponímic.

nyar, perquè reflecteix amb claredat un fet que hem pogut subratllar al llarg de l'estudi: la idoneïtat d'aquesta part de la vall com a àmbit més propici al poblament i a la implantació dels conreus. En aquesta tessitura, la toponímia, com a creació genuïnament humana que és, no fa altra cosa que reflectir una realitat que es fa evident als ulls de qualsevol observador.

Des del punt de vista temàtic, és molt clara també l'adscripció de la major part de topònims a un grup concret, el del poblament (228 noms, que representen prop de la meitat del total). La resta de noms fan referència a allò que, per contraposició al medi humà podríem anomenar el medi natural: 80 noms relatius als accidents de relleu (o oronímia), 50 que fan referència a elements relacionats amb l'aigua (hidrònims), i 129 al·lusius a una categoria genèrica i de contorns imprecisos que hem identificat com a paratges i indrets. Convé puntualitzar, d'altra banda, que la preeminència de l'apartat de poblament es fonamenta d'una manera molt ostensible en els noms de casa, que constitueixen, de fet, un dels conceptes toponímicament més rellevants. També hem de subratllar que la pràctica equiparació entre els noms referits al medi natural i els al·lusius al medi humà es pot considerar com a indicativa de la importància que els accidents del medi físic tenen dins l'àmbit de la vall; sobretot, si comparem aquesta situació amb l'existent en altres dominis geogràfics.⁵¹

5.2. ELS NOMS I EL POBLAMENT ANTIC

Com succeeix de manera general a qualsevol àmbit geogràfic del món, a la vall d'Alinyà els noms més antics tendeixen a estar relacionats, d'una manera directa o indirecta, amb els fets del poblament. I és lògic, des del punt de vista toponímic, que sigui així: en la mesura que els noms de lloc són inseparables de l'experiència humana, és normal que s'utilitzin de manera prioritària per designar les realitats que tenen a veure directament amb el procés d'ocupació del territori per part de l'home, sigui a títol individual o col·lectiu.

Les atestacions documentals ens permeten parlar de dos noms particularment antics que al·ludeixen, precisament, als dos nuclis històricament més rellevants de la vall: *Perles* i *Alinyà*. Tots dos són esmentats a l'acta de consagració de la catedral o seu d'Urgell, l'any 839. Sembla prou establert que el primer deriva del llatí *PETRULAS* (derivat de *PETRA*, 'pedra'), i que devia al·ludir a les cingleres imposants que cauen damunt el poble.⁵² Quant al segon, escrit *Helinniano* el 839 (i en nombrosos documents posteriors), és tingut per un antropònim o nom de persona, a semblança d'altres topònims catalans de característiques similars que, en molts casos, són una herència directa romana o de l'època romana tardana.⁵³

Juntament amb *Perles* i *Alinyà*, cal anotar un tercer nom documentat el 839. Fem referència a *Labancia*, que ha donat l'actual *la Vansa*. Hem de dir, en aquest cas, que és

51. Una referència significativa, a títol comparatiu, pot ser la de la comarca del Baix Camp. D'un total aproximat de 16.500 topònims, els noms relatius al medi natural representaven un 31,3 %, mentre que els referits al medi humà eren el 68,7 % (TORT 2001a, p. 9).

52. COROMINES, OnoCat, VI, p. 203-204. A l'article, l'autor cita nombrosos exemples de naturalesa similar, tant del domini català com de la resta de l'àrea romànica.

53. Fem referència als nombrosos topònims del domini català que tenen la mateixa terminació: Cornellà, Flaçà, Lluçà, Organyà, etc. Sobre Alinyà, vegeu OnoCat, II, p. 120-121.

FIGURA 9. L'indret de Colldeboix, un dels assentaments de població antics del terme d'Alinyà.

un nom que té relació amb la vall d'Alinyà només indirectament. En realitat, es tracta d'un assentament de població que pertany al municipi de la Vansa i Fórnols, veí del d'Alinyà, i que ha donat origen al nom del curs fluvial que delimita pel nord el nostre terme.⁵⁴

A banda dels noms esmentats, també hi ha constància a la documentació antiga d'altres topònims relatius a la vall. Entre els nuclis de població podem citar *Forn* i *l'Alzina*, esmentats en un document de l'any 1032.⁵⁵ Respecte al primer, Coromines recorda que aquest nom, força present en el domini lingüístic, pot fer al·lusió tant a un forn de pa com d'altres coses (de pega, de calç, etc.).⁵⁶ És, en qualsevol cas, un topònim que podem associar clarament a fets del poblament pretèrit. Una cosa similar podríem dir de *Colldeboix*, l'antic assentament humà del sector meridional de la vall (figura 9). Tot i que aquí no tenim constància d'atestacions concretes, pensem, per analogia amb altres topònims pirinencs d'arrel similar, i per les mateixes característiques del lloc, que estem davant un nom al·lusiú a la rompuda de la terra i a l'establiment de conreus.⁵⁷ Pel que fa a l'Alzina, que consta en els documents antics com a *IPSA OLCINA*, sembla que tracta d'un topònim que fa una al·lusió explícita a l'alzina, un arbre força present als vessants so-

54. L'etimologia de *Labancia* (la Vansa) és dubtosa. COROMINES (OnoCat, VII, p. 445) considera que és un nom preromà i de sentit fluvial, que equivaldria aproximadament a 'corrent que llisca'. Des del punt de vista hidrogràfic cal subratllar que el riu de la Vansa, en èpoques de pluja, és força cabalós.

55. El document és datat el 24 de gener de 1032. És esmentat a V. ROCA, 1988, p. 5.

56. COROMINES, OnoCat, IV, p. 261. La possibilitat que, originàriament, s'hagués tractat d'un forn per a l'elaboració de la pega no és gens inversemblant. Sobretot perquè aquesta activitat és pròpia de zones boscadades condició que històricament ha caracteritzat la rodalia de Forn.

57. Vegeu, respecte a aquesta qüestió, VILÀ, 1973, p. 24. L'autor, a propòsit de parlar de la colonització agrícola de les terres prepireniques a partir del segle IX, escriu un paràgraf que creiem aplicable del tot a la nostra vall: «De nou, a voltes per primera vegada, es posen en conreu nombrosos sectors de la Catalunya prepirenica i central. Sectors coberts pel bosc o per la brolla són convertits ara en terres de conreu. Hem parlat d'agricultors, i potser hauríem hagut de dir, més exactament, que es tracta d'homes que sobretot [...] preparen els camps, lluitant contra el bosc, obrint-hi clarianes. Més que pagesos són en realitat, en aquesta fase inicial, uns boixadors». Entre els topònims de naturalesa similar a Colldeboix, i d'unes característiques geogràfiques equiparables, podem citar Bóixols, a l'alta vall del Rialb, i Boixadors, a la part més elevada de l'altiplà segarrenc.

lells de la vall. També tenen un sentit transparent, en principi, els noms dels nuclis de població restants (sobre els quals no hem pogut localitzar mencions documentals antigues): *Llobera*, al·lusiu, molt probablement, a la presència pretèrita del llop; *les Sorts*, relacionat originàriament amb la idea de 'parcel·la de terra';⁵⁸ i la *Vall del Mig*, nom que apunta a una idea de 'centralitat geogràfica' que es correspon de ple amb la ubicació, respecte a la vall d'Alinyà, del conjunt de cases conegut així.

Finalment, assenyalarem una sèrie de topònims de la vall documentats al segle XI i que, malgrat que no al·ludeixen directament a cap nucli de població, creiem que reflecteixen aspectes significatius del poblament més antic. Parlem, d'una banda, de diversos noms citats el 1032:⁵⁹ *Galliner*, aplicat a una de les unitats muntanyoses més destacades de la vall;⁶⁰ *Terrers*, que podria tenir el sentit originari de 'boïga' o 'rompuda';⁶¹ *Maçana i la Nou*, aplicats a sengles collades situades en el camí antic d'Alinyà a Organyà; *Vall-llonga*, que fa referència a un extens paratge (a manera de vall allargassada) comprès entre el tossal d'Ordiet i el prat de la Mula, a la part oriental de la vall;⁶² *la Lleguna*, que al·ludeix a la presència d'aigua estanyada,⁶³ o bé de *Ruixol*, nom d'un paratge de la zona central de la vall documentat també el 1032 i d'etimologia desconeguda. Així mateix, pot afegir-se a aquest grup de noms antics el de *coll d'Ares*, documentat el 1065 i que Coromines considera un testimoni relíctic del llatí *ARAS*, 'altars', que s'havia aplicat en llocs propers a un coll o pas de muntanyes.⁶⁴ I, malgrat que no disposem de cap referència documental o etimològica segura, creiem que poden afegir-se a aquest grup quatre topònims d'una fesomia tan remota com ho puguin ser la dels anteriors: *Aïnat*, nom d'una casa de la regió de Forn que tal vegada es podria vincular a un nom de lloc preromà, *AGINNUM*;⁶⁵ *Clarià*, nom d'un paratge important del nord-oest de la vall i que té uns certs paral·lelismes morfològics amb *Alinyà*;⁶⁶ *coll Durau*, la terminació del qual (-au) sembla que reflecteix una influència germànica,⁶⁷ i *Nidola*, nom d'un paratge de la zona de Perles que podria ser un dels indrets de la vall poblats des de més antic.⁶⁸

5.3. EL REFLEX DEL MEDI FÍSIC EN LA TOPONÍMIA

A través de les consideracions fetes fins aquí hem tingut ocasió de subratllar, per diversos conceptes, la transcendència que té el medi físic en la toponímia de la vall

58. Vegeu COROMINES: DECat, VIII, p. 97-98 i OnoCat, VII, p. 169.

59. Es tracta també del document citat a la nota núm. 55.

60. Etimològicament, és probable que es tracti d'una al·lusió al gall salvatge (de la mateixa manera que hi ha molts topònims d'accidents del relleu que fan referència a l'àliga, al falcó o al voltor; sense anar més lluny, prop de la roca de Galliner, a la vall d'Alinyà, hi ha la roca de Voltrera).

61. Considerem molt versemblant aquesta hipòtesi, proposada per BALARI, 1899, p. 347.

62. L'autor del text considera que la grafia d'aquest topònim hauria de ser *Vallonga* i no *Vall-llonga*, per tal com els parlants de la zona redueixen oralment el grup consonàntic geminat *ll-ll* del topònim a una sola *ll*.

63. La grafia *Lleguna* s'ajusta a la pronúncia habitual del país.

64. L'existència del topònim, doncs, reflectiria la importància que havia tingut aquest pas en l'antiguitat. Segons Coromines, l'origen del nom es troba en l'oratori o altar que hom construïa, a manera d'ofrena, en aquests llocs. Vegeu OnoCat, II, p. 231.

65. Sobre aquesta hipòtesi, vegeu COROMINES, article *Aïn*, OnoCat, II, p. 40-41.

66. Vegeu nota núm. 53.

67. Si més no, el nom és comparable d'alguna manera amb un altre topònim de l'Alt Urgell, *Conorbau*, documentat el segle XIII i tingut com a germanisme (OnoCat, III, p. 425).

68. El fet que el nom s'apliqui també a una balma propera habitada fins fa pocs anys (Espluga de Nidola), reforça aquesta possibilitat. Coromines aventura la hipòtesi que *Nidola* sigui un nom d'origen cèltic (NITUKSLARIA), relacionat amb la idea de 'clot' (OnoCat, V, p. 462).

d'Alinyà. Ara, prenent com a base el recull de noms de lloc que consta a l'apèndix, analitzarem en detall les diverses categories que integren això que anomenem medi físic; concretament, i d'acord amb la sistematització adoptada, els noms de les formes de relleu (oronímia), dels elements hidrogràfics (hidrònims) i dels paratges i llocs del medi físic en general. Atès, però, l'elevat nombre de topònims de la vall, la nostra anàlisi tindrà una perspectiva molt general i sintètica.⁶⁹

D'entrada, observem que una de les formes toponímiques més habituals per referir-se a les unitats de relleu individualitzades és la que es basa en el genèric *roca* o *roc*. Els exemples són múltiples, sobretot als sectors de Perles (amb deu exemples, entre els quals alguns d'especialment destacats, com ara la *roca de Galliner*, la *roca de Perles* o la *roca dels Collars*) i el d'Alinyà (amb set casos, entre els quals cal esmentar la *roca de la Pena*, per la seva preeminència visual).⁷⁰ També trobem aquest genèric, però, a Colldeboix⁷¹ i a Forn;⁷² és una mostra evident de la seva universalitat, com també de la fesomia abrupta del conjunt de la vall. D'altra banda, en un sentit pròxim al de *roc* o *roca* (però més concret: al·lusiu a la idea de 'cim') podem esmentar el terme *cap*: *cap de l'Obaga de Companys* (Alinyà), *cap de Montaner* (Perles), entre d'altres.

Un genèric toponímic amb una transcendència molt gran és el de *coll*. Cal dir, amb tot, que no ens trobem davant la simple accepció de pas entre muntanyes, sinó que, en molts casos (probablement la majoria), els colls de la vall d'Alinyà apunten a la idea de muntanyeta o turó.⁷³ Els exemples són múltiples: *coll de l'Olla* i *Colldeu* a Forn; *Collดาล* a Perles; *Colldemà* a Colldeboix, i, fins i tot, a Alinyà, un topònim territorialment important (i referit a una zona elevada) com és *les Collades*. Amb independència d'aquest significat carener, cal notar que l'accepció típica de *coll* (això és, com a lloc de pas) la trobem també força representada, amb topònims tan rellevants com *coll de Jou* o *coll de Maçana* (Forn), *coll d'Ares*, *coll de la Nou* o *coll Durau* (Alinyà), *coll de Portell* a Perles o la *Collada* i el *collet del Bas* a Colldeboix.⁷⁴

En un altre ordre de coses cal notar que la presència del genèric *pla* i els seus derivats, a la toponímia de la vall, és força limitada. Tot i que d'entrada això sembla lògic, donada la naturalesa muntanyenca del país, cal tenir en compte que, a vegades, succeeix precisament el contrari.⁷⁵ Amb tot, volem fer esment d'un topònim territorialment important com és la partida denominada *el pla de Perles*, a ponent de Perles i al peu de la

69. Cal no oblidar, en aquest sentit, que determinats noms o categories de noms poden donar peu, per si mateixos, a unes anàlisis molt detallades. Atès el caràcter sinòptic del nostre estudi, però, hem cregut adient deixar aquesta perspectiva d'anàlisi per a una altra ocasió.

70. Cal notar que aquest topònim constitueix una duplicació tautològica, ja que el nom *pena* (derivat del llatí PINNA) apunta precisament a la idea de 'penya' o 'roca'.

71. Subratllem, a Colldeboix, el *roc dels Castellons*. L'al·lusió metafòrica a la idea de 'castell', per suggerir un determinat tipus de forma de relleu, apareix també en altres indrets (*els Castellars*, Alinyà).

72. A Forn podem esmentar el *roc de Malafogassa*. Malafogassa (nom que es repeteix en altres ocasions) podria ser una manera metafòrica d'al·ludir a la migradesa de recursos o de les collites (en aquest sentit, OnoCat, v, p. 142).

73. A diferència del pas entre muntanyes (*coll* derivat del llatí COLLUM), el *coll* amb significat de 'turó' o 'muntanyeta' deriva del llatí COLLIS. Malgrat la diferenciació inicial, doncs, tots dos termes haurien donat en català una mateixa paraula, cosa que pot generar a la pràctica una certa confusió. Vegeu, sobre aquesta qüestió, l'interessant article de Coromines (*coll*) a DECat, II, p. 821-827.

74. El nom mateix de *Colldeboix* pensem que podria podria tenir inicialment un significat tant d'elevació com de pas. Cal tenir present que, actualment, el lloc concret de la partió d'aigües Ribera Salada - Riu d'Alinyà, per on discorre la carretera, és anomenat *la Collada*. El nom de *Colldeboix* sol reservar-se a l'antic veïnat.

75. A les muntanyes de Prades, en ocasió d'un estudi toponímic detallat, hem pogut comprovar que el major nombre de topònims formats amb *pla* o *plana* es dona, precisament, a les zones més abruptes i trencades (vegeu TORT, 2001a).

FIGURA 10. Oliveres al pla de Perles. A pesar del nom, és un indret topogràficament molt trencat.

roca del Solà. Malgrat que es tracta d'un coster molt pendent (o sigui, que no té res de pla), tot ell és abancalat i ple d'oliveres (avui, majoritàriament, abandonades). Pensem que és una magnífica mostra de les condicions topogràfiques generals de la vall i de la dificultat que havia representat, històricament, l'ocupació agrícola del sòl (figura 10). En aquest context, l'aplicació del terme *pla* té unes connotacions que, a criteri nostre, són expressives per si mateixes.

Des d'una perspectiva miscel·lània, val la pena subratllar que són força nombrosos els topònims de la vall, a banda dels grups de noms esmentats, que al·ludeixen al caràcter abrupte del terreny. Només a títol il·lustratiu recordarem exemples com ara *les Embalçarrades*, a Colldeboix (format sobre l'arrel *balç*, sinònim de cinglera) o *els Feixants*, a Forn, nom del coster (prolongat i força rost) que cau directament sobre el riu de la Vansa. Amb un matís diferent, però amb un significat complementari dels anteriors, podem esmentar *els Ensociats*⁷⁶ i *Tarranqueres*,⁷⁷ noms de sengles paratges del sector d'Alinyà. Quant als noms al·lusius a l'existència de coves i cavitats en general cal subratllar la preeminència del terme *espluga*, força habitual en el Prepirineu occidental català. A Alinyà, alguns dels exemples d'*espluga* detectats (*espluga de Cels* i *espluga de Nidola*, a la zona de Perles) coincideixen amb indrets utilitzats en èpoques passades com a habitatge. Un cas remarcable, a la zona de Forn, és el del topònim *Caferna*, que alguns etimòlegs interpreten com una derivació del llatí *CAVERNA*,⁷⁸ equivalent a 'cavitat'.

A continuació farem unes remarques bàsiques en relació amb els hidrònims de la vall. Cal dir, d'entrada, que el ventall de formes de denominació és molt més pobre que

76. Podem considerar aquest nom com una de les múltiples variants de *solsida* o *ensulsiada* (sobre aquest terme, vegeu DECat, VIII, p. 54 i s., i OnoCat, VII, p. 171-172).

77. Sembla versemblant interpretar aquest topònim com un col·lectiu de *tarranc*, equivalent a 'terreny trencat', 'de mala petja'. Vegeu, sobre el particular, DECat, VIII, p. 702-703.

78. En aquest sentit, BALARI, 1899, p. 134. L'autor cita, com a referència documental, el Capbreu de Lavansa de l'any 1495. Convé subratllar, d'altra banda, que l'indret de Caferna és força proper al barranc de Rocagelera, afluent del riu de la Vansa. Es tracta d'una de les zones més abruptes del territori d'Alinyà.

en relació amb l'oronímia (cosa que succeeix arreu del territori català). De tota manera, aquí crida l'atenció la presència del terme *clot*, que preval d'una manera molt clara sobre altres noms de contingut equivalent (com ara *torrent* i *barranc*, també presents).⁷⁹ En trobem exemples, particularment, a les regions de Forn i d'Alinyà. Notem que a Perles, d'altra banda, hi ha una partida dita *els Clotassos*. Amb el significat de curs d'aigua de tercer ordre (i menys evident, per tant, que el clot), el genèric *rasa* és particularment destacable a Perles i a Alinyà. Crida l'atenció, respecte d'aquest nom, que a tots dos llocs hi ha una *rasa de l'Escura*, un topònim que probablement al·ludeix al caràcter llòbrec de l'indret per on discorre el curs d'aigua.⁸⁰ Finalment, respecte al genèric *riu*, assenyalem tan sols que constitueix, a la vall d'Alinyà (com, de fet, a la resta del domini), la forma jeràrquicament superior de referir-se a un curs fluvial.⁸¹ A la vall, tan sols hem detectat una excepció en aquest sentit: l'afluent del riu d'Alinyà que és conegut com *l'Aiguaneix*. Es tracta d'un topònim format sobre el terme *aigua*, que s'aplica alhora a la font o surgència i al curs fluvial que aquesta surgència origina.⁸²

També en relació amb el medi físic cal fer esment dels nombrosos topònims al·lusius a l'orientació; concretament, formats a partir de l'oposició obac/solana. Es tracta d'una fórmula profusament utilitzada a tota la vall, llevat de la regió de Colldeboix (menys complexa, des del punt de vista topogràfic, que les altres). Cal dir, d'altra banda, que sovint el genèric *obac* (o *obaga*) és emprat en el sentit de bosc (un comportament habitual, també, a la resta del domini). El cert és que, a la pràctica, el genèric *bosc* només l'hem detectat a Colldeboix (*bosc de Borrell*) i a Perles (*bosc de Perles*); en aquesta última zona hem trobat dues vegades el terme *mata*, equivalent dialectal de bosc (*mata de Perles* i *mata del Soler*).

5.4. ELS TOPÒNIMS I L'EMPREMTA HUMANA

Com a darrer epígraf del capítol toponímic, ens referirem a continuació als noms de lloc de la vall que reflecteixen aspectes relacionats amb l'empremta humana; més concretament, amb qüestions referides a l'ocupació i l'ús tradicional del territori. Cal dir, de tota manera, que nombrosos exemples considerats en els epígrafs anteriors ja tenien a veure, a la pràctica, amb aquest vessant «humà». Per tant, les observacions que farem d'ara endavant s'han d'entendre en un sentit essencialment complementari de tot allò que hem dit fins aquí. Cal no oblidar, com dèiem a l'inici del capítol, que la toponímia de qualsevol territori és, en si mateixa, una creació específicament humana: tant la que fa referència al medi estricte com la que al·ludeix a usos i comportaments de naturalesa, diguem-ne, «cultural» (figura 11).

Un topònim que, en aquest apartat, mereix una menció particular és el de *muntanya d'Alinyà*. L'esmentem ara perquè, a criteri nostre, té més un sentit socioeconòmic que

79. Coromines considera el terme *clot*, etimològicament, d'origen obscur, probablement preromà, i amb una presència desigual en el domini lingüístic català. El seu sentit habitual és de 'fondalada', 'sot', 'toll' (DECat, II, p. 765 i s.).

80. Considerem *escur* (o *escura*), d'acord amb Coromines, com una variant antiga d'obscur. Aquest autor assenyala que és una variant força freqüent en toponímia (DECat, VI, p. 25).

81. Això no impedeix, d'altra banda, que el nom del curs d'aigua principal de la vall canviï quan hi ha un canvi d'àmbit geogràfic: es a dir, *riu d'Alinyà* passa a *riu de Perles* després de l'indret del congost.

82. Pot considerar-se com un dels hidrònims més destacables de la vall, per la seva excepcionalitat. Coromines cita alguns exemples equivalents del Ripollès i de la Ribagorça (OnoCat, II, p. 36-37).

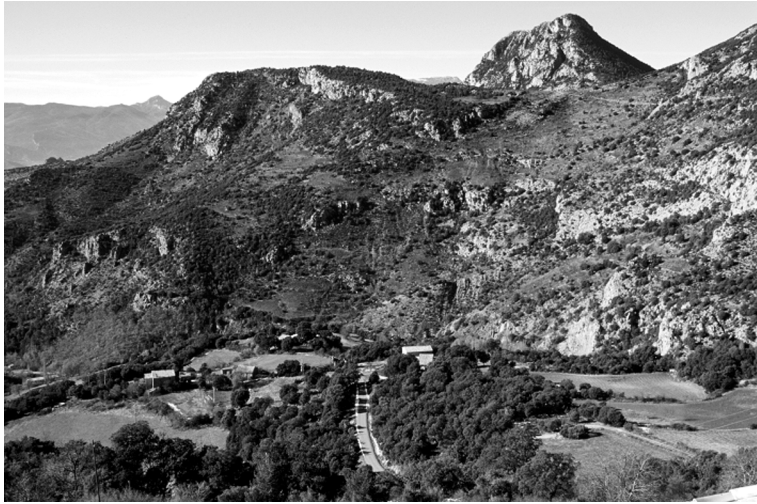

FIGURA 11. El veïnat anomenat la Vall del Mig, un nom que reflecteix la centralitat geogràfica del lloc.

no pas topogràfic.⁸³ A la pràctica, i a manca d'un estudi més aprofundit, considerem que fa referència a un espai utilitzat tradicionalment de manera mixta com a zona de pastura i de conreu, i que té edificacions auxiliars (com ara corrals) per ser utilitzades amb caràcter temporal. És, en definitiva, allò que a l'alta muntanya pirinenca es coneixia abans com a «muntanyeta», zona de pastura situada per sota del nivell dels prats, i aprofitada sobretot a la primavera i a l'inici de la tardor, que ha deixat nombrosos testimonis toponímics als Pirineus.⁸⁴ Es tracta, en qualsevol cas, d'un tipus d'utilització que al domini prepirinenc té un caràcter més excepcional, a causa de les menors altituds mitjanes i de la major complexitat topogràfica. La muntanya d'Alinyà seria, en definitiva, un exemple ben interessant i significatiu d'aquest tipus d'aprofitament.

Correlativament a l'existència d'extenses zones de pastura a la vall, el nombre de *corrals*, identificats toponímicament, és força elevat. N'hi ha, sobretot, en l'àmbit d'Alinyà; al nostre estudi n'hem detectat prop d'una trentena. El seu caràcter d'habitatges auxiliars es posa de manifest a través del topònim, ja que els seus noms es corresponen de manera precisa amb els respectius noms de casa: el *corral del Nyanyes* amb *Cal Nyanyes* (Llobera); el *corral del Blau* amb *Cal Blau* (l'Alzina); el *corral del Tomàs* amb *Cal Tomàs* (les Sorts); el *corral del Tanyet* amb *Cal Tanyet* (Alinyà), etc. A Colldeboix, d'altra banda, hi ha també alguns *corrals* i *barraques*, i, a Perles, com a habitatges auxiliars, hi ha algunes *bordes*.

A les parts més elevades de la vall, d'altra banda, la presència de *prats* és força significativa; al nostre estudi hem detectat vuit topònims que hi tenen a veure, tots ells dins l'àmbit d'Alinyà. També tenen relació amb els prats, si més no indirectament, els topònims *Gispadella* i *Gespeguera*, paratges de Colldeboix i d'Alinyà, respectivament.⁸⁵

83. Vegeu, sobre l'àmbit geogràfic d'aquest nom, la nota núm. 48 de l'apèndix toponímic.

84. S'hi refereix, amb un cert detall, el geògraf Pau Vila en una obra de 1925 que complementa un text del francès R. Blanchard. Vegeu P. VILA, 1978, p. 43-60.

85. Coromines els considera emparentats amb *gespa* o *gèspet*, 'nom de l'herba dels aplevats muntanyencs' (DECat, iv, p. 488 i s.).

Així mateix, sense moure'ns de la zona d'Alinyà, cal remarcar la presència de diversos topònims al·lusius a l'antic conreu de l'ordi; particularment, el *tossal d'Ordiet*, el *planel·l d'Ordiet* i l'*Ordiet del Vermell*. De fet, el mateix nom d'*Ordiet* (sovint escrit *Urdiet*), a través de la terminació *-et*, sembla que suggereix una presència generalitzada d'aquest cereal (en llatí, *HORDEUM*), que d'altra banda s'adapta força bé a l'altitud. En relació amb els sistemes d'explotació tradicional de la terra (particularment, en relació amb les rompudes del bosc), cal fer esment de dos topònims significatius: l'*Escalivada* i la *Socarrada*, paratges de la zona d'Alinyà. Al seu torn, considerem que topònims com ara els *Acens* i la *Censada*, dins la mateixa zona, apunten més aviat a un règim particular de tinença de la terra.⁸⁶

Assenyalarem finalment, com a cloenda de l'apartat i del capítol, que els noms de casa són força nombrosos i molt variats, com es pot comprovar a les llistes corresponents de l'apèndix. Atès que ofereixen un interès essencialment antroponímic, hem deixat el seu estudi per a una ocasió més adient. Ara tan sols en remarcarem dues coses: l'una, que, a desgrat d'una aparença que pot semblar simple o escassament rellevant, el seu valor identificador i individualitzador, a l'escala de la vall d'Alinyà, és extraordinàriament precís;⁸⁷ i l'altra, que alguns noms de casa són prou eloqüents de les dificultats que, tradicionalment, ha significat la vida a pagès en un medi tan ardu i tan difícil com el d'aquest país.⁸⁸

6. CONCLUSIONS. EL PRESENT I EL FUTUR DE LA VALL D'ALINYÀ

A manera de cloenda de l'estudi, presentem a continuació una sèrie de reflexions finals sobre el present i el futur de la vall. Es tracta, senzillament, de subratllar algunes consideracions que hem tingut ocasió de plantejar de manera específica, i sobre les quals creiem oportú insistir.

La vall d'Alinyà, en el context del Prepirineu occidental català, té una individualitat molt clara, tant des del punt de vista de les característiques del medi físic, com en el pla del poblament i dels usos del territori en general. Com hem argumentat en diversos epígrafs, ens trobem davant un àmbit geogràfic força reduït en extensió (particularment, en relació amb el conjunt de la serralada pirinenca), però molt representatiu d'allò que, al llarg de la història, ha estat una gran part de les petites conques i valls superiors i mitjanes dels rius pirinencs. És a dir, uns territoris físicament tancats i amb uns accessos força limitats, amb un esquema econòmic amb tendència a l'autoabastament i amb una seqüència d'ocupació humana llarga i sostinguda; amb alts i baixos significatius, però

86. Coromines fa notar que es tracta d'uns noms molt freqüents en la toponímia del món rural. Segons aquest autor, es tracta de paratges «que hom arrenda o deixa conrear i explotar a canvi d'un cens» (DECat, II, p. 665).

87. Com a exemple es pot citar el nom de Cal Remellat. Atès que, tot i ser un nom molt específic, apareix dues vegades, s'ha solucionat el problema d'homonímia parlant de *Cal Remellat de Perles* i de *Cal Remellat de Colldeboix*.

88. Com a exemple explícit podem citar *Cal Passaambpena*, a Forn.

també amb unes línies de continuïtat encara discernibles avui dia, gràcies, en bona part, al grau escàs de transformació que han tingut aquests espais a l'època contemporània (si més no, en relació amb les àrees més poblades del país).

En qualsevol cas, en relació amb l'evolució històrica de la vall, convé fer menció de dos factors que han contribuït a dibuixar, modernament, la individualitat humana d'aquest àmbit geogràfic. D'una banda, pel fet que es tracta d'una vall transversal respecte a l'eix fluvial principal (el Segre), ha quedat endarrerida respecte a algunes de les grans transformacions que han afectat la vall principal. Aquest factor és especialment clar en relació amb la construcció de la carretera actual, que es porta a terme unes quantes dècades després d'haver-se construït la carretera de Coll de Nargó a la Seu d'Urgell (retard suficient per condicionar l'evolució de la vall). L'altre factor, d'alguna manera relacionat amb l'anterior, és la marginalitat relativa de la vall d'Alinyà (com de moltes altres valls pirinenques i, sobretot, prepirinenques) respecte als focus turístics principals de la serralada. Aquesta marginalitat ha evitat, en les darreres quatre o cinc dècades, que s'hagi produït aquí un procés de terciarització similar al registrat a les principals valls de capçalera del Segre (la Cerdanya, Andorra, sector de la Seu d'Urgell), per no parlar del conjunt de les comarques nord-occidentals pirinenques.

En la perspectiva de futur, i tenint en compte els plans de gestió d'aquest territori, creiem interessant suggerir una sèrie de línies de reflexió, que proposem sobre la base de l'anàlisi desenvolupada i de les consideracions que hem anat fent al llarg de l'estudi:

- a) La vall d'Alinyà, com a àmbit geogràfic específic i com a lloc dels Pirineus que ha tingut la seva pròpia història, no és un indret que es pugui abordar, de cara al futur, com si fos un territori autònom i deslligat dels territoris veïns. En una perspectiva global, entendre la vall, el seu procés històric de formació i els mecanismes que l'han portat a ser tal com és, i amb la seva individualitat, exigeix tenir molt clar què ha succeït en el conjunt de la serralada pirinenca (i, particularment, a l'alta vall del Segre) al llarg, com a mínim, dels darrers cent cinquanta anys.
- b) En el pla de les actuacions concretes, convé tenir present les circumstàncies, extraordinàriament específiques, que han afectat el procés històric de formació del terme d'Alinyà. Tot i que el perfil humà actual de la vall mostra, d'una manera ben explícita, la importància que ha tingut aquí el despoblament modern de la muntanya, convé no perdre de vista, als efectes de la gestió futura, que els seus habitants (permanents o, en molts casos, temporals) continuen representant el vincle del present amb el dilatat passat d'aquest país. Caldria tenir molt en compte, en planejar intervencions territorials significatives sobre la vall, les experiències de zones concretes dels Pirineus en què la pressió dels veïns (malgrat el despoblament general de l'indret) ha esdevingut un factor clau a l'hora d'instrumentar els plans; com a exemples presos a l'atzar, se'ns acudeix la vall de Manyanet (Pallars Jussà) o la vall de Tor (Pallars Sobirà).
- c) Creiem imprescindible que, per a la planificació i la gestió en general d'aquest territori, es parteixi d'una premissa fonamental (d'altra banda, fonamentada en les argumentacions desenvolupades al llarg de l'estudi): que la vall d'Alinyà, en la seva integritat, és un àmbit geogràfic condicionat per la intervenció contínua de l'home tot al llarg de la seva història, amb més o menys intensitat, amb alts i baixos significatius, amb períodes de desenvolupament i creixement remarcables (del segle x al segle XII, una bona part del segle XIX) i amb períodes d'atonía profunda (d'una manera molt clara, el darrer terç del segle XX). Però, de tota manera, amb una empremta que mai

no ha estat secundària o prescindible i que, en una mesura molt gran, pensem que incideix en el conjunt dels sistemes naturals de la vall (tot i que, d'entrada, pot donar la sensació contrària).

- d) Davant l'eventual dilema, en relació amb un espai que es considera que cal preservar, entre conservació i desenvolupament, creiem imprescindible evitar les postures radicals i optar per un possibilisme intel·ligent. Ni la vall d'Alinyà és un territori absolutament singular i irrepetible en el conjunt dels Pirineus, ni la manca de transformacions urbanístiques i territorials d'aquest espai a les darreres dècades ha de ser un pretext per a restringir-hi qualsevol tipus d'intervenció. A criteri nostre, les condicions de la vall són les idònies per assajar fórmules de gestió que defugin els típics tractaments «de vitrina» i que, sense necessitat de ser clarament visibles, siguin eficaços a mitjà i llarg termini. Fórmules que cal pensar i estudiar a fons, amb un desplegament imaginatiu important, i que es proposin de manera irrenunciable potenciar i preservar una sèrie de valors que la vall actualment té: des de la diversitat i la riquesa intrínseca dels sistemes naturals fins a l'homogeneïtat dels assentaments humans; des de la representativitat, a escala pirinenca, d'alguns elements del seu patrimoni històric i arquitectònic fins a la vàlua —escassament coneguda i explorada, fins ara— de la cultura oral tradicional de la vall. I un llarg etcètera. En definitiva, pensem que a la vall d'Alinyà hi ha motius sobrats, per molts conceptes, per tractar, d'alguna manera, de «reinventar» els Pirineus. I no com a capritx o per un desig d'originalitat. Senzillament, com una opció imprescindible de present i de futur.

AGRAÏMENTS

Han estat nombroses les persones a qui ens hem adreçat, durant el període d'elaboració d'aquest treball, a fi de demanar-los dades o informacions relatives al territori estudiat, o que ens han ajudat en algun aspecte de la recerca. D'una manera particular, volem fer constar Samuel Palacín, que ens ha ajudat en la recerca toponímica; Ventura Roca, que ens ha acompanyat a l'hora de l'enquesta i de la recerca sobre el terreny; Francesc Corbera, que ha confeccionat el mapa que acompanya l'estudi; Gaby Susanna, de la Fundació Territori i Paisatge, que ens ha facilitat les bases per a la confecció del mapa; Joan Ullastre, que ens ha fet arribar moltes dades de recol·lecció pròpia, i Montserrat Pagès, secretària de l'Ajuntament de Fígols i Alinyà, que ha posat al nostre abast la documentació administrativa de la zona estudiada.

D'altra banda, hem de fer una menció expressa de les persones a qui ens hem adreçat, com a informants, a l'hora de la recerca sobre els noms de lloc de la vall. Fem referència a Joan Comella, de Cal Cortassa de Forn (ara, de Cal Millet d'Oliana); Josep Puit, de Cal Gili de Perles; Celso Grau i Francesc Grau, de Cal Celso d'Alinyà; Carlos Graell, de Cal Ventureta d'Alinyà; Jaume Simon i Agustí Betriu, de Cal Graell de la Vall del Mig, i Isidro Colell, de Cal Blau de l'Alzina. A la relació de noms de l'apèndix toponímic especifiquem, en cadascun dels casos, l'àmbit geogràfic al qual s'ha circumscrit la seva respectiva aportació.

BIBLIOGRAFIA

- BALARI, J. (1899). *Orígenes històrics de Catalunya*. 2a ed. Sant Cugat del Vallès: Instituto Internacional de Cultura Romànica. 3 v.
- BARAUT, C. (cur.) (1982). *Pere Tragó: Spill manifest de totes les coses del vescomtat de Castellbò*. La Seu d'Urgell: Societat Cultural Urgel·litana.
- CAMPILLO, X.; GANYET, R.; LÓPEZ, F.; MAJORAL, R. (1992). *L'Alt Urgell. Estructura productiva, recursos i activitat econòmica*. Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya.
- FONT, J. (1999). *La formació de les xarxes de transport a Catalunya (1761-1935)*. Vilassar de Mar: Oikos-Tau.
- GIRALT, E. (1978). «La propietat i l'explotació de la terra durant el segle XIX». In: BALCELLS, A. (coord.). *Història de Catalunya*. Vol. V. Barcelona: Salvat Editores, p. 39-59.
- JUNTA DE COMERÇ DE BARCELONA (1780). *Discurso sobre la agricultura, comercio e industria del Principado de Cataluña*. Barcelona: Alta Fulla. 1997. [Edició facsímil]
- INIESTA, M.; VILLARÓ, A.; FEIXA, C. (1991). *Entre bosc i lo riu hi passava la vida. El temps dels rais*. Programa Pirineus. La Seu d'Urgell.
- MADOZ, P. (1846-1850). *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*. Madrid: Imprenta del Diccionario de P. Madoz. 16 v.
- PAGÈS, M. (1984). «Fígols d'Organyà». In: CAHNER, M. [dir.]. *L'Alt Urgell, la Vall d'Aran, Andorra*. Vol. 16: *Gran geografia comarcal de Catalunya*. Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, p. 100-104.
- PLADEVALL, A. (dir.) (1992). *Catalunya romànica*. Vol. VI: *L'Alt Urgell. Andorra*. Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana.
- RAURET, A. M. (1978). «La civilització dels megàlits i de les coves sepulcral». In: MALUQUER, J. (coord.) *Història de Catalunya*. Vol. I. Barcelona: Salvat Editores, p. 70-103.
- ROCA, V. (1988). «Aproximació a la vall d'Alinyà». *Butlletí del Grup Excursionista d'Oliana*, 6, p. 2-7.
- ROCA, V.; SALA, R.; TORT, J. (1989). *El salí de Cambrils*. Terrassa: Albada.
- ROCAFORT, C. (1919). «Província de Lleyda». In: CARRERAS CANDI, F. [dir.]. *Geografia General de Catalunya*. Vol. IV. Barcelona: Editorial Albert Martín.
- SOLÉ, L. (1958). «El Pirineu». In: SOLÉ L. (dir.). *Geografia de Catalunya*. Vol. I. Barcelona: Aedos, p. 61-86.
- TORRAS, C. A. (1922). *Pirineu Català. Guia itinerari: Comarca del Cardener*. Barcelona: Tallers Gràfics Hostench.
- TORRE, R. de la (1964). «Alt Urgell». In: SOLÉ L. [dir.]. *Geografia de Catalunya*. Vol. II. Barcelona: Aedos, p. 155-180.
- TORT, J. (1993). *Les entitats municipals descentralitzades a Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- (2000). «Els noms de lloc i la geografia. La toponímia com a eina per a la conceptualització de l'espai». *Societat d'Onomàstica. Butlletí Interior*, 83, p. 86-98.
- (2001a). «Alguns aspectes comparatius de la toponímia del Baix Camp». *Societat d'Onomàstica. Butlletí Interior*, 84, p. 8-16.
- (2001b). «Aproximació a la toponímia de la vall d'Alinyà». Comunicació presentada al *XXVII Col·loqui de la Societat d'Onomàstica*. Manresa: Centre d'Estudis del Bages. Societat d'Onomàstica. [En premsa]
- TORT, J.; ROCA, V. (1992). *Del Segre a la Ribera Salada*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- VILA, P. (1978). «Assaig de geografia de la muntanya». *Aspectes geogràfics de Catalunya*. 1a edició, (1925). Barcelona: Curial Edicions, p. 27-168
- (1934). *Resum de geografia de Catalunya. Aspecte humà. El Prepirineu i el Pirineu. (Primera part)*. Vol. VII. Barcelona: Barcino.

- VILÀ, J. (1973). «L'artigatge, la colonització i el poblament rural». *El món rural a Catalunya*. 1a edició, 1971. Barcelona: Curial Edicions, p. 21-39.
- VILAR, P. (1964). *Catalunya dins l'Espanya moderna*. 4 v. Barcelona: Edicions 62.
- VILLARÓ, A.; CAMPILLO, X. (1990). *La cultura popular i els megàlits de l'Alt Urgell*. Programa Pirineus. La Seu d'Urgell.
- ZAMORA, F. de (1973). *Diario de los viajes hechos en Cataluña (1785-1790)*. Barcelona: Curial Edicions.

Diccionaris etimològics

- ALCOVER, A. M.; MOLL, F. de B. (1926-1962). *Diccionari català-valencià-balear*. Barcelona; Palma de Mallorca: Ed. Moll. 10 v. Abreviatura: DCVB.
- COROMINES, J. (1979-1991). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial: "la Caixa". 9 v. Abreviatura: DECat.
- COROMINES, J. (1989-1999). *Onomasticon Cataloniae*. Barcelona: Curial: "la Caixa". 8 v. Abreviatura: OnoCat.

Cartografia. Sèries oficials

- Mapes comarcals de Catalunya*. Escala 1:50.000. 1996. Núm. 4, *Alt Urgell*. Barcelona: Institut Cartogràfic de Catalunya.
- Mapa general. Serie L*. Escala 1:50.000. 1985. Fulls 34-11 (*Organyà*) i 34-12 (*Oliana*). Madrid: Servicio Geográfico del Ejército.
- Mapa topogràfic de Catalunya*. Escala 1:5.000. Institut Cartogràfic de Catalunya. Núm. 253-6-6, 253-7-6, 253-8-6, 253-6-7, 253-7-7, 253-8-7, 253-6-8, 253-7-8, 253-8-8, 254-1-7, 254-1-8, 254-2-8, 291-6-1, 291-7-1, 291-8-1, 292-1-1.
- Mapa topogràfic nacional*. Escala 1:50.000. 1949. Fulls 253 (*Organyà*) i 291 (*Oliana*). Madrid: Instituto Geográfico Nacional.

Fonts documentals

- ARXIU HISTÒRIC COMARCAL DE SOLSONA. *Capbreu dels termes de Perles i Alinyà*, Any 1763. Referència 508. Abreviatura: Capbreu de 1763.
- ARXIU DE L'AJUNTAMENT DE FÍGOLS I ALINYÀ. Documentació administrativa de l'antic terme d'Alinyà.

Fonts estadístiques

La informació relativa als censos de població, des de 1857 a 1991, ens ha estat facilitada per l'Institut d'Estadística de Catalunya. La del cens de 2001 l'hem obtinguda de l'Ajuntament de Fígols i Alinyà.

APÈNDIX TOPONÍMIC

NOTA PRELIMINAR

Aquest apèndix aplega, de manera sistematitzada, el conjunt de gairebé 500 topònims (concretament, 454) sobre el qual hem fonamentat en part l'estudi geogràfic de la vall d'Alinyà.

El recull ha estat dut a terme, essencialment, a partir de fonts orals i utilitzant com a suport per a l'enquesta els diversos fulls del *Mapa topogràfic* a escala 1:5.000, de l'Institut Cartogràfic de Catalunya.

Inicialment, vam plantejar la recerca partint exclusivament de la toponímia que figura en l'esmentat *Mapa topogràfic*. A l'efecte, vam preparar una base de treball que comprenia un total de 276 noms. Tanmateix, el fet de detectar nombroses inexactituds i mancances en aquesta toponímia ens va portar a replantejar el conjunt de la feina. Vam procedir, aleshores, a dividir la zona estudiada en àmbits territorialment homogenis (les regions de Forn, de Perles, de Colldeboix i el sector central de la vall d'Alinyà) i a fer diverses enquestes, en relació amb cadascun dels àmbits, a persones coneixedores dels noms de lloc del país. El resultat, una vegada depurada la informació i resoltes les contradiccions, és el recull de noms que presentem en aquest apartat.¹

Tot i que les limitacions de la recerca no ens han permès fer una confirmació *in situ* de cadascun dels noms, hem procurat situar-los, en la cartografia de treball, amb la màxima precisió possible. Això ens ha permès concloure que una de les mancances principals de la toponímia del *Mapa topogràfic* és la localització inadequada de nombrosos topònims. En aquest recull, senyalem amb un asterisc (*) els casos en què hem pogut confirmar l'existència d'una correspondència plena entre els noms (tal com són pronunciats, habitualment, a escala local) i la seva localització sobre el mapa. Com podrà judicar el mateix lector, aquests casos constitueixen una part força petita del total de noms recollits.

Hem respectat, amb vista a la sistematització de l'estudi, els quatre àmbits o regions utilitzats als efectes de l'enquesta i de l'anàlisi. Hem pensat, en aquest sentit, que constitueixen una bona base per a una caracterització esquemàtica del territori estudiat. De manera complementària, hem estructurat els topònims de cadascun dels àmbits en els grans apartats en què habitualment s'ordenen els noms de lloc:² oronímia (o noms dels accidents del relleu), hidrònims (noms relatius a la hidrografia), paratges, indrets i llocs del medi físic en general, i finalment, els noms de casa i altres noms relacionats amb el poblament. L'objecte d'aquesta estructuració no és tant crear unes etiquetes que permetin catalogar o classificar cada topònim, sinó constituir uns camps conceptuals homoge-

1. Els 454 topònims de referència podem dir que constitueixen la *toponímia bàsica* de la vall d'Alinyà, en el sentit d'al·ludir al conjunt de noms de lloc que es poden considerar actualment vigents a la zona estudiada. Hem utilitzat el concepte de toponímia bàsica en altres recerques onomàstiques que hem dut a terme sobre àmbits territorials d'una certa extensió. Vegeu, per exemple, el nostre estudi sobre la toponímia del Baix Camp (TORT, 2001a).

2. La qüestió de l'ordenació o sistematització dels noms de lloc no és un tema banal, sinó que entronca directament amb una problema d'àmplies repercussions teòriques i epistemològiques, com és el de la conceptualització de l'espai. Per a una consideració amb detall de la qüestió, vegeu l'article que hi hem dedicat (TORT, 2000).

nis amb vista a l'anàlisi detallada dels noms i la recerca de paral·lelismes i d'interrelacions entre els uns i els altres (tasca que hem dut a terme en l'apartat cinquè de l'estudi geogràfic).

Creiem convenient fer dues remarques metodològiques. Subratllar, en primer lloc, el caràcter fluctuant que té sovint aquesta toponímia, pel fet de procedir, fonamentalment, d'una tradició oral mantinguda a través de les generacions. Això, a la pràctica, s'ha traduït en nombrosos dubtes, i fins i tot contradiccions, per part dels mateixos informants, en el moment de l'enquesta; és un problema que només es pot aspirar a resoldre a llarg termini, a base de comprovacions successives.³ En segon lloc, cal dir que moltes vegades el topònim, que és viu en la memòria de la gent del país, ja no es correspon amb la realitat territorial del moment actual, a causa de les transformacions que aquest mateix territori ha tingut amb el temps. Un exemple prou eloqüent d'aquesta contradicció es dona sovint amb els noms de les cases. Moltes vegades es recorda vivament el nom tradicional, però en canvi la casa pot haver canviat de titularitat o haver-se transformat o, fins i tot, haver desaparegut físicament. En aquests casos, i en altres de similars, nosaltres hem optat per mantenir el nom quan, a través de l'enquesta, hem tingut constància que el topònim en qüestió formava part d'allò que s'anomena la *memòria viva* del territori: és a dir, que constitueix encara un element d'identificació operatiu per a la comunitat que l'utilitza.⁴

Finalment, assenyalarem que el mapa que hem preparat com a suport general de l'estudi només recull una part de la toponímia aplegada en aquest apèndix. És a dir, que incorpora essencialment els noms que hem considerat significatius en relació amb l'escala de referència.

1. REGIÓ DE FORN

Informant:

Joan Comella, de Cal Cortassa de Forn (ara, de Cal Millet d'Oliana).

Fulls del *Mapa topogràfic 1:5.000* de l'ICC:

253-6-6; 253-7-6; 253-6-7; 253-7-7

Els noms senyalats amb (*) estan escrits i situats correctament als referits fulls del *Mapa topogràfic*.

Oronímia

Coll de Jou

Coll de Maçana

Coll Durau

Collada de Malafogassa

3. A la pràctica, podríem dir que l'estudi toponímic «perfecte» i «complet», desproveït de mancances i de contradiccions, només existeix en el pla ideal. Sobre aquesta base, sembla versemblant que l'estudiós pugui aspirar, en una recerca concreta, a un grau progressivament més gran de coherència i de completesa a mesura que disposi de més informació significativa i de més elements de judici. Però, a causa de la naturalesa elusiva dels noms de llocs, no sembla lògic voler aspirar en aquest camp a una absència absoluta de contradiccions, o sigui, a una mena de «perfecció absoluta».

4. El concepte de *toponímia bàsica*, esmentat a la nota núm. 1, està íntimament relacionat amb això que aquí anomenem la *memòria viva* d'un territori.

Roc de Malafogassa
 Roca Alta
 Roca del Morrut
 Serrat Gros*
 Tossal de la Descàrrega⁵
 Tossal del Caub⁶

Hidronímia

Barranc de Forn*
 Barranc de Rocagelera
 Clot de Bertró
 Clot de Forn
 Clot de l'Espunya
 Clot de Sant Miquel
 Clot Fondo
 Font de la Masieta
 Riu de la Vansa*⁷
 Torrent de Gol*
 Torrent de Prat

Paratges, indrets i llocs del medi físic en general

Aïnat*
 Bacona
 Cal Cortassa
 Clarià*
 Coll de l'Olla⁸
 Costes, les
 Feixants, els
 Gol*
 Maçana
 Masieta, la
 Obaga de Bertró
 Obaga de Clarià*
 Obaga de Colldeu
 Obaga de Gol*
 Rètol, el⁹
 Serreta, la
 Solà del Morrut
 Solana de Bertró
 Teuleria, la*

Noms de casa i altres noms relacionats amb el poblament

Aïnat*
 Bertró

5. Situat en el terme de Fígols, prop del límit amb Alinyà.
6. També anomenat *tossal del Cau*.
7. El nom de la Vansa, en la documentació antiga, és habitualment escrit *Lavansa*.
8. Partida de terra.
9. Situat en el terme de Fígols, prop del límit amb Alinyà.

Ca l'Andreu*
Caferna
Dolmen de Coll Durau¹⁰
Cal Bonico
Cal Coniller
Cal Cortassa
Cal Joanillo
Cal Joanruc*
Cal Músic
Cal Passaambpena
Cal Perxe
Cal Quelo
Cal Tonet de l'Abeurada
Castell dels Moros¹¹
Forn¹²
Forn*¹³
Gol
Masieta, la

2. REGIÓ DE PERLES

Informants:

Josep Puit, de Cal Gili de Perles
Celso Grau i Francesc Grau, de Cal Celso d'Alinyà
Carlos Graell, de Cal Ventureta d'Alinyà

Fulls del *Mapa topogràfic 1:5.000* de l'ICC:

253-6-7; 253-7-7; 253-6-8; 253-7-8; 291-6-1

Els noms senyalats amb (*) estan escrits i situats correctament als referits fulls del *Mapa topogràfic*.

Oronímia

Canal de Montaner
Canal de Perles
Cap de Galliner
Cap de Montaner
Coll de Portell
Coll, el¹⁴
Collada Gran, la¹⁵
Congost, el
Espluga de Cels
Espluga de Nidola

10. Dit popularment *la Caixa dels Moros*.

11. Ruïnes.

12. Casa.

13. Veïnat.

14. Pas.

15. Serrat.

Pla de Perles, el¹⁶
 Roca de Galliner¹⁷
 Roca de Perles¹⁸
 Roca de Pinyalta
 Roca de Portell
 Roca de Sant Ponç
 Roca de Voltre¹⁹
 Roca del Forat
 Roca del Solà
 Roca dels Clotassos
 Roca dels Collars*

Hidronímia

Clot de Nidola*
 Rasa de Colldeboix
 Rasa de l'Escura
 Rasa de Portell*
 Rasa de Vidarser
 Rasa dels Verdaguers
 Riu d'Alinyà*
 Riu de Canelles*
 Riu de Perles*

Paratges, indrets i llocs del medi físic en general

Argemí
 Bosc de Perles*
 Clotassos, els
 Colldala
 Costa, la*
 Creda, la*
 Ensola, l'
 Escomes, les
 Espona, l'
 Hortó, l'*
 Malhivern*
 Mata de Perles, la
 Mata del Soler, la
 Nidola
 Obaga de Cal Penya*
 Obaga de Montaner*
 Obaga de Portell*
 Obaga de Sant Pere*
 Pedris, la
 Portell
 Portell*

16. Coster.

17. També dit *roc de Galliner*.

18. També anomenada, simplement, *la Roca*.

19. Partió amb Cambrils.

Solà de Perles
Solà de Sant Pere*
Solana de Sant Ponç*

Noms de casa i altres noms relacionats amb el poblament

Barraca de Cal Casalet
Bordes de Nidola*
Bordes de Portell
Cal Bepó
Cal Betriu
Cal Casalet
Cal Casals
Cal Cigala*
Cal Curt*
Cal Fiter
Cal Gili
Cal Jepo²⁰
Cal Joaneló
Cal Minguet
Cal Penya*
Cal Peremiquel*
Cal Ponasso
Cal Pota*
Cal Puit
Cal Remellat de Perles
Cal Revolt²¹
Cal Romà²²
Cal Soler*
Cal Tomàs*
Cal Xic
Camí de Portell
Eretes, les²³
Estudi, l'
Perles*²⁴
Rectoria, la
Sant Ponç*
Sant Romà*
Túnels, els*

3. REGIÓ DE COLLDEBOIX

Informants:

Carlos Graell, de Cal Ventureta d'Alinyà
Josep Puit, de Cal Gili de Perles

20. Pronunciat amb e oberta àtona.

21. Pronunciat amb o oberta àtona.

22. També anomenat *Cal Saboner*.

23. Cabana.

24. Veinat.

Fulls del *Mapa topogràfic 1:5.000* de l'ICC:

253-7-8; 291-6-1; 291-7-1

Els noms senyalats amb (*) estan escrits i situats correctament als referits fulls del *Mapa topogràfic*.

Oronímia

Boumort, el²⁵
 Coll de Bessa*
 Collada, la²⁶
 Collet del Bast
 Creu, la²⁷
 Roc del Paquetaire
 Roc dels Castellons
 Roca de Santa Pelaia²⁸
 Tossa de Cambrils²⁹
 Tossal de Corona
 Tossal de la Migenca
 Tossal dels Cossos
 Tossal Roig*³⁰

Hidronímia

Font de Cal Pota
 Font de l'Abeurada
 Font de la Torrentera
 Font de les Embalçarrades*
 Font de les Ribades*
 Font de Querol
 Font Petera*
 Fonts, les
 Rasa de Coldebessa*
 Rasa de les Fonts*
 Torrent de Coldeboix*

Paratges, indrets i llocs del medi físic en general

Bast, el
 Bedoses, les
 Borrell*
 Bosc de Borrell
 Candemós, el

25. Roca.

26. Partió d'aigües entre la conca de la Ribera Salada (S) i la del riu d'Alinyà (N).

27. Tossal.

28. També dita *roca de l'Ermita*.

29. Majoritàriament, terme d'Odèn.

30. També dit *lo Relotge*.

Colldemà
Embalçarrades, les*
Feixes, les*
Fonts, les³¹
Gispadella
Graons, els
Masia, la*³²
Paradells, els*
Pas del Llop³³
Plana, la*
Planegilla, la³⁴
Ribades, les*
Salses
Solana, la*
Tros de l'Hort*
Tros de l'Oró*
Tros de la Font Petera*
Tros del Quadre*

Noms de casa i altres noms relacionats amb el poblament

Barraca de Cal Gili
Barraca de Cal Pota
Barraca de Can Peremiquel
Barraca del Fiter
Cal Marquet
Cal Remellat de Colldeboix
Camí del Bast
Colldeboix³⁵
Corral de l'Onclet
Mina, la³⁶
Santa Pelaia*

4. REGIÓ CENTRAL DE LA VALL D'ALINYÀ

Informants:

Carlos Graell, de Cal Ventureta d'Alinyà
Jaume Simon i Agustí Betriu, de Cal Graell de la Vall del Mig
Isidro Colell, de Cal Blau de l'Alzina

Fulls del *Mapa topogràfic 1:5.000* de l'ICC:

31. Paratge.

32. Partida.

33. Partida.

34. També dita *la Planesilla*.

35. Antic veïnat, esmentat encara com a entitat de població en el cens de 1888. Avui aplega un conjunt de cabanes i habitatges, ocupades de manera temporal, i les terres de conreu dels voltants. Cal no confondre aquest indret amb la Collada (vegeu nota núm. 26).

36. Anomenada també *Mina Juanita*.

253-8-6; 253-7-7; 253-8-7; 254-1-7; 253-7-8; 253-8-8; 254-1-8; 291-7-1; 291-8-1

Els noms senyalats amb (*) estan escrits i situats correctament als referits fulls del *Mapa topogràfic*.

Oronímia

Canal d'Ordiet³⁷
 Cap de l'Obaga de Companys³⁸
 Cap de la Guàrdia*³⁹
 Cap de la roca de la Pena
 Castellars, els⁴⁰
 Cogulló, el⁴¹
 Coll d'Ares
 Coll de Fumers
 Coll de la Nou⁴²
 Coll de la Nou*⁴³
 Coll de la Trava
 Collada de l'Estany
 Collades, les⁴⁴
 Derim, el⁴⁵
 Esplugues de Vall-llonga
 Gespeguera*⁴⁶
 Gordiola⁴⁷
 Muntanya d'Alinyà*⁴⁸
 Pedró dels Quatre Batlles*
 Pla de l'Anca⁴⁹
 Planell d'Ordiet⁵⁰
 Planell de l'Orri⁵¹
 Planell de les Collades*
 Port del Comte, el*⁵²
 Racó de les Gavarneres
 Roc de Salamó
 Roc del Mestre Antoni
 Roc Llarg

37. Dita habitualment *la Canal*.

38. Cim.

39. Tossal, en la seva major part en terme de la Vansa.

40. Roca.

41. Tossal.

42. Al N d'Alinyà.

43. Al SE del coll de Maçana.

44. Carena.

45. Carena.

46. Cim.

47. Tossal.

48. Amb aquest topònim, més que a un accident físic, s'al·ludeix a una part específica de la vall d'Alinyà. Concretament, la que queda compresa entre el tossal d'Ordiet, la serra de Campelles, la tossa de Cambrils i Colledeboix. Ha estat aprofitada, tradicionalment, des del punt de vista agrícola i ramader.

49. Carena.

50. Anomenat també *Planell d'Urdiet*. Hem preferit la grafia amb o (Ordiet) perquè, a manca de distinció al nivell de la pronúncia (que aquí té caràcter fluctuant), és la més fidel a l'etimologia.

51. Carena.

52. Continuació de la roca d'Odèn.

Roca d'Odèn*⁵³
Roca de la Pena⁵⁴
Serra de Campelles*
Serra del Prat Llarg
Tossal d'Ordiet⁵⁵
Tossal de l'Àliga
Tossal de la Fontnegra
Turó de la Trava

Hidronímia

Aiguaneix, l'⁵⁶
Barranc de Jordanera
Barranc del Pletiu
Clot de Marcús
Clot del Manyo
Clot del Port
Clot Verd
Font de l'Aiguaneix
Font de les Nargonelles
Font de Sant Jardí
Font Negra
Font Podrida
Rasa de l'Escura
Rasa de la Cabaneta*
Rasa de la Canal
Rasa de Vall-llonga
Rasa del Port
Rasa del Prat de la Mula
Rasa dels Tions
Riu de l'Alzina*
Riu de la Peça*
Riu de les Sorts
Torrent de la font Podrida*
Torrent de les Sorts
Torrent del coll de Fumers
Torrent Fondo

Paratges, indrets i llocs del medi físic en general

Acens, els
Agols, els
Aplanador, l'
Barnús
Cadolla Verda, la*
Camp de Massola

53. Continuació de la serra de Campelles.

54. També dita, simplement, *la Pena*.

55. També anomenat *tossal d'Urdiet*. Vegeu, també, la nota núm. 50.

56. Riu.

Censada, la
 Ensociats, els
 Escalivada, l'⁷
 Escomelles, les
 Escots, els
 Espuella
 Espuganera
 Estany, l'^{7*57}
 Feixa, la
 Geric, els
 Gravet, el
 Hortons, els
 Jordanera
 Lleguna, la
 Lluer, el
 Nargonelles, les
 Obacs de Marcús
 Obacs de Xixons
 Obaga de Companys
 Obaga de l'Escura de Dalt
 Obaga de Vall-llonga⁵⁸
 Obaga del Forat
 Obaga del Graell
 Obaga del Pletiu
 Obaga Dreta
 Ordinar del Vermell, l'⁷
 Pedrisses, les
 Pedrusques, les*
 Peucavallar
 Pinedes, les
 Pla de la Mula
 Planassa, la
 Pletiu, el
 Prat de la Mula
 Prat de les Borregues
 Prat del Graell*
 Prat del Vilana
 Prat Llarg*
 Prat Major
 Pratdecami⁵⁹
 Prats, els
 Raconada, la*
 Reguers, els
 Reïner, el
 Ruixol*

57. Paratge.

58. També anomenada *obaga de l'Escura de Baix*.

59. Partida; sovint el nom és pronunciat *Pracami*.

Salvadora, la
Sobiró
Socarrada, la
Solà de l'Alzina⁶⁰
Solana d'Ordiet
Solana de Vall-llonga
Solana del Forat
Solana del Graell
Solaneta, la
Tarranqueres
Terrers
Tosques, les

Noms relacionats amb el poblament

a) Noms dels nuclis de població

Alinyà*
Alzina d'Alinyà, l'*
Llobera*
Raval, el⁶¹
Sorts, les*
Vall del Mig, la*

b) Noms de les cases i edificis d'Alinyà

Ajuntament, l'*
Aubac, l'
Ca l'Aigader
Ca l'Espardenyer
Ca l'Isidro
Ca la Carme
Ca la Cisca
Ca la Rosalia
Cal Baile
Cal Celso
Cal Cisteller
Cal Gavatxo
Cal Joan
Cal Manset
Cal Miquel
Cal Pei
Cal Pelegrí*
Cal Perpètu
Cal Pisca
Cal Ribera
Cal Ros

60. Dit també *Solà de Barcos*.

61. Barri de l'Alzina d'Alinyà.

Cal Rumban
 Cal Saleta
 Cal Tanyet
 Cal Ventureta
 Casa Nova
 Molí, el
 Molina, la
 Pujol, el
 Rectoria, la
 Sant Esteve*

c) Noms de les cases i edificis de l'Alzina d'Alinyà

Ca l'Agustí
 Ca l'Isidro⁶²
 Ca la Munda⁶³
 Cal Bajona
 Cal Bataller
 Cal Bep
 Cal Blau
 Cal Bossa
 Cal Calçó
 Cal Felip
 Cal Ferràs
 Cal Fuster
 Cal Galet
 Cal Generó
 Cal Gildo
 Cal Gilet
 Cal Gili
 Cal Gilió
 Cal Gilió Vell
 Cal Jardí
 Cal Jepet
 Cal Joan del Mija
 Cal Joan Ferràs
 Cal Julito
 Cal Marrueco
 Cal Martí
 Cal Meca⁶⁴
 Cal Mija
 Cal Peret Xic
 Cal Perot
 Cal Pouetó
 Cal Puntet

62. També anomenada *Cal Malric*.

63. També dita *Cal Vaquer*.

64. Hi ha dues cases amb aquest nom.

Cal Rafel
Cal Ramon
Cal Saleta
Cal Sereno
Cal Tomàs
Cal Tripes
Cal Vòliva
Cal Xicarró
Cal Xico
Estudi, l'
Rectoria, la
Sant Bernabé*

d) Noms de les cases i edificis de Llobera

Ca l'Esparrica
Cal Baltasar
Cal Banmosso
Cal Feixó
Cal Jepes
Cal Josepó
Cal Mango
Cal Misto
Cal Nyanyes
Cal Pau del Meca
Cal Pauqueta*⁶⁵
Cal Peretó
Cal Quic
Cal Ramon Xic
Cal Vilana
Cal Vilaneta
Mas d'en Jaume*

e) Noms de les cases i edificis de les Sorts

Ca l'Onolet
Cal Milhòmens
Cal Caragol
Cal Carboner
Cal Cardoses
Cal Catxo
Cal Federico del Puit
Cal Gili
Cal Josep
Cal Manuel*
Cal Mateu
Cal Mateuet
Cal Molinot

65. També anomenada *Cal Poqueta*.

Cal Pastor
 Cal Peremaria
 Cal Petó
 Cal Pubill
 Cal Quinco
 Cal Roset
 Cal Sort
 Cal Sorteta*
 Cal Tomàs
 Cal Ton de la Sort
 Cal Travesset
 Cal Vermell
 Plans, els
 Puit, el*

f) Noms de les cases i edificis de la Vall del Mig

Cal Caubet*
 Cal Galtanegra
 Cal Gilet
 Cal Graell*
 Cal Masover del Caubet
 Cal Roca
 Cal Sord
 Cal Tomàs del Perot
 Cal Veralet
 Casa Nova
 Ribatell, el

g) Noms dels edificis auxiliars

Cal Pubill⁶⁶
 Corral de Cal Federico
 Corral de l'Agustí
 Corral de la Burta
 Corral de la Plana
 Corral del Blau
 Corral del Catxo
 Corral del Gildo
 Corral del Gineró
 Corral del Joan Ferràs
 Corral del Maneuló
 Corral del Mateu
 Corral del Mateuet
 Corral del Nyanyes
 Corral del Portet
 Corral del Ramon
 Corral del Roset

66. Cabana.

Corral del Sastre
Corral del Sorteta
Corral del Tanyet
Corral del Tomàs
Corral dels Acens
Corrals de Jordanera
Corrals de la Censada
Corrals de Vall-llonga

h) Noms de camins

Camí de la font del Port*
Camí de la muntanya d'Alinyà*